









Birleşin, aytin jer jyzinin joqsbllary!

2780
2804

13 may 1929
o. u. f.

QYZZYL JOOL

Tyrkmen jany eliipwiisini joritmek iisinde jool gorkeziçilik edjan edewii içtymaagy çurnaal-dyr.

№ 2-3

Sintəvir—Öktəvir 1928-nçi jyl.

Soqaarkəg jazьsьlary:

N. Ajtaaq oqly, Artьq oqly hem K. Bəeri oqly

1928 2-5

Fai
2204

KMENISTAN DEVLET NESRIJAATY

4^a Aşqabaat 1928-nçi jyl.





Tyrkmenistaan şuuraalar çemhuurijetindəki vytiin işçi, dajhaanlara ve maqarbf qullьqсыларьна hem-de vytiin pьrapsajuuz, savatsьzлыq bilen gө-reşjөн yjişme, paartьjaa ciliinlerine ve qamsa-moollara.

AZЫZ JOOLDAŞLAR!

Şy zintəbirin 15-inden başlaap əhli Tyrkme-nistaan şuuraalar çemhuurijetinde oquv iki epte-ligi geciriljər. Şona gөre-de Tyrkmenistaan şuu-raalarьnda jaşajaan zəhmətkeşler, iki hepteligi ge-cirməge jaqьn kəmek bermeli-dirler.

Hoçalyq quralşьmьzьn hemmesinde biz puxta ystinlikler qazandyq. Şöjle hem bolsa satsьjalьbьzьm quralşьnь önkiden-de veter çaanlandьrьp ajaqa qaldьrmaaqa qajraat edip vytiin zehmet-keşler kəpciligini şu quralşa cekmeli-dirs.

Şular bilen birlikde hoçarьq quralşьmьzь jene-de dyzgine salьp, ajaqa qaldьrmaq işlerine, Ы-laat aarasьndaaqь hat-savatsьzлыq, naadaanлыq ve qaranqьlyqlar qatь pəsgel berjər ve bevet vol-jaar, şonьn ycin-de bizim ustaadьmьz ve ulь өk-təvir Ыnqьlaavьnьn joolbaşcsьь volan Liinin Ы-laat aarasьndaaqь hat-savatsьzлыqь jooq etmek meselelerine ajratьn ynis berjər-di. 1919 Ыnçь jь-lyьn diikəvir aajьnda, jaqьn jyvirtdeşler urьşьnьn iң qьzqьn vaqьtlarьnda, Liininin qol qojmaqь bi-len savatsьzлыqь jooq etmek haqьnda jərjite vuj-ryq (dikiriit) jajradьldь. Vy dikiriit vojnca өktə-vir Ыnqьlaavьnьn 10-ьnçь jьlyьnda 18 jaaşdan ta

35 jaaşa cenli bolan zehmetkeşler aarasında bir saanь-da savatsьz aadam qaalmaly dєl-di.

Tyrkmenistaan şuuraalar çemhuurijetinde savatsьzlyqь jooq etmek uqrynda alьp varьljaan iişleri çemləp başqa çemhuurijetler bilen denleşdirenimizde biziñ qatь iizde qaalьp varьjaanlyqьmьz məlim boljaar. Savatsьzlyqь belli bir rьlaan bilen jooq etmek iişlerine ieke Tyrkmenistaan çemhuurijeti qurьlandan soñ başladьq. 3-jaarьm jьl icinde savatsьzlyqь jooq edjən mekteplerde 39 myñ aadam oqьp cьqьdь. Şulardan 4 myñi savatsьzlyqь bilen gərəşjən yjişmek hasaavьna oqьdь. Bu bolsa 9% teşkiil edjər.

Bu saanlara puxta ynis bersek, savatsьzlyqь bilen gərəş iişlerinin qatь sus varьjaanlyqь jьze cьqjaar. Ve şu joolda yzil-kesil cəreler gərilmesini talap edjər. Ejsem bolsa, şy gecirilçek iki heptelikde savatsьzlyqь jooq etmek iişlerine bytiin zehmetkeşler kəpciligini cekmeli-dirs. İişci ve dajhaanlarьn haal jaqdajlarьnь jaqşьlandьrmaq jeke olarьn zavatlь bolmalarьna baadьlydьqьnь biz iişci ve zehmetkeş dajhaanlara dьşindir-meli-dirs.

Şona gəre-de bir saanь bolsьn paartьjaa, rьrapsajuuz ciliini, qamsamool, şuuraa aqzaalarь, ajaal vekiiileri savatsьzlyqь jooq etmek iişlerine ynis bermən qajrada qaalmaly dєl-dir. Savatsьzlyqь birinçi noobatda esgeri hьzmata caaqьrьljaan jaaşlar aarasında jooq etmeli-dirs. QЫZЫL qoşьn sapьnda bir saanь-da bolsa savatsьz qaalmasьn, savatsьzlyqь jooq etmek iişlerine iişci ve dajhaan ajaallarьnь, batraq ve qarьp ruqaraalarь jaqьn cekmek gerek.

Şu jылың өktөvir aajыnda şuuraalara sajlav qampraanьjaalarь gecirilçek. Ine şol vaqьtlarda, savatsьzлыqь joоq etmek ve oquv meseleleri inь birinçi orьn tutьp gyrrinь edilmeli-dir. Her bir şuuraa ve ьspaqloom өөziniң eden iişlerinden hasaap berende oquv ve savatsьzлыqь bilen gөreşjән quramalara көmek berilmeleri haqьnda kerlemән gecmeli dәl. Her bir oqrьq, rajoon hem ooba, savatsьzлыqь joоq etmek uqrьnda nә hiil cәreler gөrjәнligini jaada alьp gecmeli.

Savatsьzлыqь joоq etmek jumьşь jeke oquv iişlerine seredjән edaaralara jyklenmән başqa quramalara ve her bir savatль aadama hem deң jyklenjәнligini puxta jaatda saqlamaq gerek. Savatsьzлыqь joоq etmek iişlerinde oqьdьcьlarьmьz көp vaatьrлыq gөrkezdiler. Mundan vөjlәk hem her bir oqьdьcь savatsьzлыqь bilen gөreşjән yjişmede hөkmән ciliin volmаль-dьr. Her bir jooldaş naadaanлыq ve qaranqьlyqьñ көkini kesip medeni ьnqьlaap dөretmәge çaan cekmeli-dir.

Şy sintөvir aajьnyң aaxьrларьnda Meskev şәherinde, „savatsьzлыqь bilen gөreşjән“ yjişmelerinь qurьltajь saaqьrьljaar. Qurьltaja iivermek ycin orьnlarda hem qampraanьjaa gecirilip, ve kiiller sajlаnçaq-dьr. Ine şy qampraanьjaa vaqьnda zavatsьzгьqь joоq etmek uqrьnda vaqьz-nesьhat alьp varьlnasьnь her bir aaqlь zehmetkeş өөzine parьz dijip bilmeli. Savatsьzлыqь joоq etmek meselesi biziң başqa hoçalьq ve medeni quralьşlarьmьz bilen deңlikde jөridilmeli-dir. Hoçalьq iişlerimiziң ajaqь qaldьrьlmalarь jeke iijlaatьñ savatль volmalarьna vaaqlь-dьqьnь elmьdaam jaatda saqlamаль-dьr.

Şöjlelikde viziň birden bir şýdarymьыз „iilaatь qaraňqьlyьqdan cьqarmaq ve şo haqda Liininiň ajdьp giden vesijetlerini jerine jetirmek“ bolmaly-dьr. **looq bolsьn savatsьzlyьq!**

Hemme zehmetьeşler savatsьzlyьq bilen goreş-jөн yjişmede ciлиn bolmaly-dьr!

Tyrkmenistaan Şuuraalar Çemhuurijetiniň Dyjip Bçraaqootь Hem Savatsьzlyьq Bilen Goreşjөн Dyjip Yjişmaniň Baş Tutany: AJTAQB. F.

Tyrkmenistaan Qamьььst (b) Paartьjaa Dyjip Qamььььnyň Çavaapkar Sekretaary: CAARь VELLEK'F.

Tyrkmenistaan PьrapьsaJuuzlar Şuuraasьnyň vaş Tutany: BAABьC.

Tyrkmenistaan Maqarьf Halq Qamььsaary: ARTьQB. F.



Туркменстаан оова оқыдыҕыларынъ һәзирлән

Merkezi qursyň hasaabaaty

Оова оқыдыҕыларынъны билгилерини артырмақ ве һақыбатданда шураа оқыдыҕысы etmek ycin aаң-bilim qамбысарлыҕы her жыл оқытыларда асжаан qursyндан сыған һаасыларъ дернәр гөрмек, ve emele gelen аҕылыҕыларъ dyzedip доқты bir жоола salmaq, her niili jaqдаjlar icinde иілејән оқыдыҕыларынъ биі—biiri bilen таньдыҕы, тақтым - ter-bije доқтысында pikir алыдырмақ ve merkezi medeni, ықтысады өсиши bilen таньдыҕы paartyjaa-тызын bolsa medeni ынылаар quralшында jөriz-jән сыjaasaty bilen тань etmek ve medeni ынылаавымызын ystinligini гөркезјән tәze eliipbii bilen таньдыҕы өнимиздәки оquv жылындан jaаша-жыша gecirmek jaaly dyjpliçe себерлер bilen шу жылды оова оқыдыҕыларынъ һәзирлик qursalary bir jere, jaqны Ашqabaada jьqnamaly etdiler. Elbetde muңa jьqnamaqын ықтысады чәhetden bir näce qыпныҕыларъ bolsa-da tәze eliipbii qамтытынынъ maaddy ve maqnavъ көmegi bilen, bu qurslar Ашqabaat шеherinde 2 аajлыq volьp асылды.

Ene dili pyraqыramъ hem aaxыrqъ dernevi latьyn esaasъ bilen hemme qыlaas-da bir өlcevede boldь. Hem-de şol 2 аajлыqda ene dilinde her qыlaasda 112 saaqtat ders berildi.



1928-nci jьльd iki aajььq oova тидальтлар qursьнь оqьдьсьлар.

Netiçede:

QЫLAASDA	JAQŞЫ	Orta	Pes	Hemmesi
1	6	16	17	39
2	5	17	10	32
3	8	12	8	28
4	4	13	9	26
5	21	9	1	31
6	27	5	—	32
7	17	9	2	28
8	16	4	4	24
9	13	11	3	27
10	9	4	9	22
11	26	9	5	40
12	32	5	2	39
13	26	11	1	37
14	24	12	2	38
15	18	16	3	37
16	14	9	2	25
	266	162	79	507

Ajaal erkekligi:

1—Erkek	. . .	440 aadam
2—Ajaal.	. . .	67 „

Sыjaasъ haall ry:

1—paartъjaa aqzaasъ hem qandъdatъ	170 aadam
2—qamsamool „ „ „	155 „
3—paartъjaasъz „ „ „	182 „

Бҗтмаақы хааллары:

1. Dajhaan.	438	aadam
2. İşci.	15	„
3. QULLЫQСЫ	12	„
4. Batraq	42	„

Qursьn aaxyрqь umuмь jьqnaoьnda, qursьn başьndan tə aaxyрna cenli edilen işlere vahaа verip, təze eliipvii haqьnda-da bir nəce tavşьrьq qaraarlar cьqardьlar:

1. Oova oqьdьcьlarь halq maqarьf qamь-saarьloьpьnь hem təze eliipvii qamьtьtьpьnь la-tьpьnlaşdьрмаq ycin jьqnaan merkezi iki aajьlьq qursьnь qanaqaatь tapьp, gelçek jьlьq qurslarda aşaaqda gərkezilen bir nəce meselelerin dьqqata aьnmasьnь өtindiler:

2. Rajoonlarda acьlan, acьljaan hem acьlçaq təze eliipvii qurslarьndan cьqçaq oqьcьlara vaha vermek işi oovalarda voljaan oova oqьdьcьsь bilen volsьn dijip ajьtdьlar.

3. Təze eliipviini aьnsaatlaşdьрмаq ycin, bir nəce harplarda, vaş harp dijip 2-nci nьşrat (poor-mь) harp aьnmazьloьpь islediler.

Şunьlьq bilen bytiin Tyrkmenistaanda təze eliipvii bilen 507 oqьdьcь tajjaar edilip rajoon-lara iiverildi.

Joqarda gərkezilenden vaşqa-da 50 — 60-a cenli „baalalar vaqcasь“ işcileri təze eliipvii qursьnь bir aaj oqьpьr qutardьlar.

Ve bulardan vaşqa-da 15 aadama cenli rajoon Maqarьf vekiiileri ycin, jəriite bir aajьlьq təze eliipvii qursь acьldь. Olarda өrən jaqşьlьq bilen qursь qutardьlar.

A. Artıq oqlı.

Birinçi basıq ve savatsızlıq joq edjən mekteplerin

1928-29-nçi ылдаqь haasыль

8 jaaşdan 11 jaaşa varjaanca oqlanı-qıyız 1-nçi basıqь mektevi gecmeli dijip dyzilen her oqьv jыльнъ аахьгьnda oqьvнъ haasыльнъ ваарлаар гөрмәге vizi меçвиур edjәр.

Bu ваарлавнъ netiiçesi bir näce ornытьзы bil-meli volmaan, belki ondan hem gerekli-dir. Eden işimizin dyzilen pылаан bilen çebis geljәнligini ваарлаар гөрмек ve jetnesiz jerlerimizi tapьp indiki gelçек ыllarda şol jetnesizlikleri joq etmek ycin, ol jetnesizliklerin sevәvini bilip olara caara tapmaq-dыr. Şu joqarda гөрkezilen meselәni göz әninde tutьp 1927—28 oqьv jыльнъ haasыльнъ ваарлаар гөрmeli. Ваарланмааqа ваşlamazdan ozal umuуть ааqarduv işleri uqьгьnda bir-iki aqьz söz ajьtçaq.

Qamььnst partьjaasыльнъ ve şuuraa hәkiimetinъ tutjaan sььjaasatь şuuraa sajuuzьnda şondan evaarat-dыr. Равось—vatraqlarь qarьp-orta dajhaanlara ааqarduv işi gelçек tiiz mahalda satsььальзым qurama işinde өз gyjçimizbilen oqьp ваajlar hәkiimetinden haantamaальqьтьзы joq ederjәli, şuuraa hәkiimetinde cekiljән iş pылаанларьnda şejle orn tutmalь. Eger mese-

le şejele duranda 1-nçi başqıç mektepleri gecmedik bolmaan, munıñ bilen baraabar orta mekteplere oqıçy taajınlamaıy.

1-nçi başqıç mekteplerin ve savatsızlıq joq edijen mekteplerin haalın aajıdn görmek usin oova mekteplerini ve şeherin kiini ajıg-ajıg baarlamaq gerek. Cynki şeherin oovadan bir nace ajıg durmıy jerleri baardıy.

Oovadan birinçi başqıç mekteplerin ösişini baarlamaq usin 1926—27 jılın aahıg bilen 1927 1928 jılın baş ve ajaaqındaq durmıy deñşdirilin:

1926—27 ajaaqında 359 mektep 431 wölek, 8740 oqıçy 405 muqallım 1927—28 jılın başında 403 mektep 524 wölek 11675 oqıçy muqallım 1927—28 jılın aahıgında 417 mektep 593 wölek 11612 oqıçy 511 muqallım, eger şy gorkizilen sanlar pırasent bilen gorkizsek 1926 1927 jılın, aahıgın 100% ornında alıp deñşdirenimizde, munda özi aajıdn görünjör:

	1927/27 jılın ajaaqı,	1927/28 jılın başı,	1927/27 ajaaqı
Mektep saan.	100%	112,3	116,1
Wölek saan.	100%	133,7	127,6
Oqıçy saan.	100%	133,7	132,9
Muqallım saan.	100%	190,4	195,8

By getiren hasaaplarımızdan görünjör 1927 1928 jılın başından ajaaqına barjaanca mektep, wölek ve muqallımlar saan bir nace pırasent össe-de oqıçylar saan ösmön, qajyta aazalaadıy.

Jaqlыb (jылыb ваşында 133,7%, ајааqlында 132,9%.)
Муныb өөзи оова мектеplerинде оqlанларыb ваş-
дан ајаааqlына варжаанса оqамаяанлыqlарыb гөр-
кезижәр.

Оова мектеplerиниb икilençи jetnesirlikleri:

Joqarda аjыдан рыланьтыза гөрә her вөөлим-
де 30 оqlан оqамаль-дыр; emma биз гөрjәrs,
вөөлекде оqlанларыb саань рыландан кәп вәри
вольр сыqjaар.

Eger jenede аlsaq: 1926—27 jылыb ааһыb 21,5
1927—28 ваşында 23,9 1927—28 ааһыbнда 20,8
оqысы вольр сыqjaар. Her вөөлеге бу сааньb
өөзиде ispiisek jyzinden geljәр, egerde inispektir-
leriб мектеве варьр оqысыларь ваарлаар гөрме-
гине qarasaq—her вөөлеге орта haasaар билеb
16 оqысы geljәр.

Бу jetnesizlik нәме гөркезjәр?:

Birinçи таajдан рылаандан qаты izda qaljaars
(30 оqlаныb jerine 16 оqысы, икинçи таajдан, бир
manada etçek иiшимиз iki manada дыşjәр, jaqlыb
30 оqlана edilçek harc 16 оqlана ediljәр. Ycin-
çи таajдан муqаллыmlарыb jyki jetmejәр, jaqlыb
муqаллыmlar gyjçini dooly суqratда haajьrla-
пыр вилмиjәrs.

3-нçи jetnesizlik:

Рылаана гөрә 1927—28 оquv jылы 8 jaaşдан
11 jaaşыb аарасындааqь ваар оqlанларьтыздан 23,8%,
биринçи васыqьс мектеви qutarmаль jaada оquvда
волмаль-ды, ine иiş jyzinde биринçи васыqьс мек-
tepler 17,7% 11 jaaşдан, вәрдеки оqlанларь
өөзине çekipdir. Eger 11 jaaşдан, joqарь jaqlыb
jeke биринçи васыqьс мектеви гесmeli jaaş алап-
тызда мектеп 23,8% jerine 6,6% өөзине çekip-dir.

By jetnesizligin gөрkezjәni şy: dyzen pылаань-мъздан дөөрт esse qaальpdьrs, jaqнь şu va- qьта сенли оqьва cekmeli оqlanларьд дөөртден биirini mektebe cekipdirs.

Şy meselә ajaаль альр gөrenimizde nahaal- da?

— Pылаана gөрә 27 — 28 jьlda 8 jaaşdan 11 jaaşa varjaanca varca qьzларьд, 11% jaqнь оonda биirini birinçi vasqьc mektebe cekmelidik. 11 jaaşdan jooqарь qьzlardan 3,7% mektebe cekilip-dir. 8 jaaşdan 11 jaaşьna varjaanca 10% je- rine 1,5% cekilip-dir. Munьд өөzi birinçi таajьдан pылаandan izde qaljaаньмъзь иkinçi таajьдан qьz- ларь оqьва cekmek иişiniң өгән pes haaldальoь gөrkizijәр.

Dөөrdinçi jetnesizlik оова mekteplerinde, вөө- lek saань jьльд ortalарьнда өsjәр. Munь şu ашааqда getirjән saаньмъздан gөрmek volар.

	1-jьльd	2-jьльd	3-jьльd	4-jьльd
26—27 jьльд ааһьд	294	51	6	3
27—28 „ ваşьнда	303	80	17	3
27—28 „ ааһьдьнда	277	116	18	6

Munьд өөzi birinçi tarapdan вөөleklerin ortasьнда osjәnligini gөрkezjәр, jaqнь (iki jьльд вөөlekleri jьльд ваşьнда 80 ааһьдьнда 116. Jьльд icinde оqьв вөөleginiң өsmesi volмьjaан заат-dьr. Mu- ньд өөzi muqallьmlарьмъзьд оqьв pьraoьram- masь билen aaz тапшьльoьнь gөрkezjәр. Ikinçi ta- rapdan вөөleklerin өşisiniң өгән hajaальoьд мә- rim voliaар. Jaqнь (26—27 jьlda bir jьльd 299 iki jьльd 51, 27—28 jьlda hemme iki jьльd 80. Diimek 299 bir jьльdдан ve 51 iki jьльdдан

sonqъ jЫL-da hemme artan 30 + 11 qЫrқ viir vөөlek-dir). Elbetde by өsiş өrән hajal.

5-inçi jetnesizlik: 4-inçi jetnesizligin 2-inçi vөөlegini viirikdirjән jetnesizlik-dir. OqЫcЫlarЫn jaarЫsЫndan көpisi bir jЫL-da ашааqъ vөөlekden joqarqъ vөөlmege gecirilmejәр. Şu ашааqda gөркеzen hasaavimizdan munь аajЫdЫn gөрmek volar: 1-inçi vөөlekde oqЫcЫlarЫn saanь 11612 jЫLЫn аaxЫrЫnda mundan joqarqъ vөөlege gecenin saanь 5537, өnki vөөleginde qaalanЫn saanь 6075. Iki jЫLa qaalanЫn pЫrasent saanь 52,3%.

1-inçi jetnesizlik oova mekteplerin oqЫv vaqЫtlarЫna альр qarаnЫmЫzda, көplenc mektepler vaqЫtЫnda аcЫльр vaqЫtЫnda vaaqЫlansada, vaqЫtЫndan giic аcЫльр iir vaqЫlanjaanlarЫn, saanь hem аaz dөл-dir.

Munь şu hasaapdan gөрmek volar:

OqЫv vaşlanap аjЫlar oqЫv vaqЫlanap аjЫlar sentөvir, oqtaavЫr, nojaavЫr, dЫqaavЫr, janvar, fev-
 13 371 20 5 8 3
 raal, mart, april, maaj, ejjyn.
 5 405 4 2.

Kөplenc mektepler vaqЫtЫnda аcЫльр vaqЫtЫnda vaqЫlanЫp-dЫr. (OqtaavЫr—fЫvraal) emma vөjliki аajЫlarda-da аaz dөл (61).

7-inçi jetnesizlik: oova muqallЫmlarЫnЫn таajЫnЫlЫqlarЫnЫn аazЫlЫqЫdЫr. MuqallЫmlarЫn vili-minin аaz volmaqЫna gөрө, oova mekteplerinin көplencisinde teviiqi ЫlЫmlara аaz vaqЫt sarЫp ediljәр.

8-inçi jetnesizlik: halЫq maqarЫf qamsaarЫlЫq oqЫrЫq, rajoon vekiilleri tararЫndan oova mekteplerine jool gөркеzcilik: iiši (bir nәce rajoon vol-

masa) dyjip den jooq diimek bolçaq. Bu-da bolsa inispektirlerin, ve maqarыf vekiiilleriniñ bilimleriniñ aazыьындan-дыр. 9-инчи jetnesizlik: oobalarda mekteplerin ыqдысаадь jaqдаjларь, çemi ooba mekteplerinden täze салынан çаajларда jerleşjени 27—28 жылда 65 сааны. Qaalanларь palсыqдан, отырмаq ycin салынан даjхаан таамларьндан ve керведен ываарат mekteplerin ысыqlарь aaz.

Oqlanларь таышдыр jaаль gerek bolan zaatлар, кө биirinde volajmasa, көрленçisinde jooq (сыныф taxtasь, çot, pьраqaat ve qajрьларь).

Dөөrdinчи jetnesizlik: rajoondaqь ишлерин оqыv ишине pes göz bilen jetnesiz dereçede qaramaqлара..

Муныñ өөzide rajьспалqomларьн көрленс оqыva ибер len pullardan тыqсыьтлаар ваьоqа zaatlara harçлаjaанындан гөринjәр.

Baarlavда jyze сыqan hasaava гөрә, sajaat rajoонына оqыv ycin иберлен 5250 манатдан оqыva harc edilen 1460 манат. Көөне Cәрçев rajoонына qojberlen 2973 манатдан оqыva harc edilen 879 манат. Bajram-aаль rajoонына 3840 манат qojberlen pulдан оqыva harc edilen 117 манат. Jene көpisi шыньjaаль haalda-дыр. Шыньда өөzi бизин ишçilerimizin оqыv ишlerine шинди ehemmijet bilen qaramьjaанынь ve rajvokiillerimizin pul ишине дышинеjәнlikligini гөркеzjәр.

Шу жоqарда гөркеzilen jetnesizlikler, savatsьзыьыь jooq edijән mekteplerde-de vaar-дыр. Шынь ycin оныñ ystine ажратьып durmaq laazьm hem дәр.

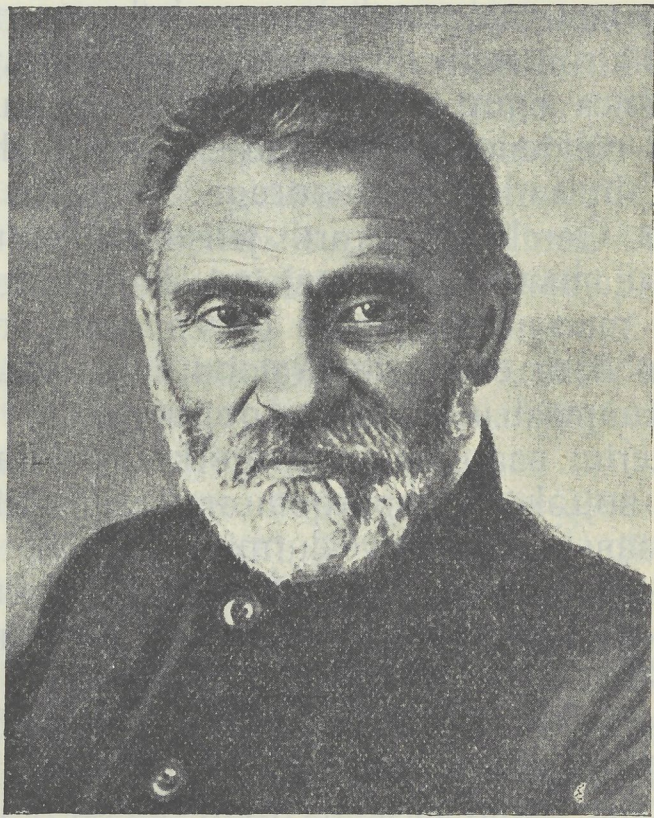
Maqaalamьзынь ваьында—jetnesizliklerin sebevini tapьp оныñ caarasьны гөрmeli diidik. Асыл

jetnesizliklerin dyjbini ve sebeplerini g rkezdik, indi olarъ tiiz mahalda jooq ederjeli, qъstaqlъ saarasъnъ g rmeli. Dyjip qamtъыt partjaanъn qaraarъna g r  27-28 oquv qampraanjaasъ gecirilmeli-dir. Munъn ucин merkezde oqъrъq, rajoonlarda ve oobalarda qamtъъsjaa dyzilmeli-dir.

Bu qamtъъsjaalarъn voorъ—dajhaanlarъn iіş-cilerin pikirini oquv iіşinin daşъna jъoanalъp oquv vaşlanjaanca oquv  aajlarъnъ oquva taajnlamаль-dъr. Her mektebe gerek muqalъmlarъ h zirlemeli-dir. In v rkisi her v elege 30 oqlan jъoan-mаль-dъr. Gerek kitaaplarъ jetiřdirmeli-dir. Halq maqarъf qamtъъsarlъqlъda bilimi k n inproсь qutaran ve muqalъmlыq edip g ren ooba ыnspektoorlarъnъ h zirlemeli-dir. Rajoonlarda, oqъrqlarda maqluumaatlъ vekiiller qojlmаль-dъr. Ooba mekteplerini vaarlaap jool g rkezip duraarjaalъ indiden v jl k rajъspolqomlar, rajъv kiilllerine pul hasaavъnъ bildirip durmаль-dъr. Ve sy iki hepdelik-de merkezde, rajoonlarda, oobalarda her bir zaat edip oquv iіşine umuumъ pikiri d oendermeli-dir. Egerde  olarъ jerine jetirsek onda oquv iіşinde  nimizde duran qъnлъqlarъ tiiz mahal-da jerine jetirip bilers.

Sent vir aajъn vaşъnda dyjр merkezi partъjaa qamtъъtъnъn vaqlъz nasъhahъ bilen qaralъp, jerlerden gelen v kiillere kemaalъ dyşjndiriş ve vujrqlar veriler mik n dijip pikir edj rs.

Bu jetnesizlikleri jooq etmeklikde aqlъ va-zъbraanъn viiri g rinlikli muqalъmlara jetj ndir. Elbetde muqalъmlar zoor, qajraat edip partъjaanъn, qoşъsъnъn qamsomoolъn ve  uuraa edaaralarъnъn k megi bilen  y jetnesizlikleri jeri, dyjvi bilen jooq et ek volmаль dъrlar.



Юол. Ааҕамадь ордъ

ЮОЛ. Ааџамаџ ооџь ve төзе елиірвii.

Төзе тырк елиірвииси улъ өктөвир ыңылаавының иішци—дајһаана берен улъ бир медени савџатыдыр.

Төзе елиірвii, җарқ зехметкеşlerini иң јақың бир замаанда көөне арап елиірвиисиниң қулыбындан аазаат етчек-дир.

(Ааџамаџ ооџь).

Көөне арап елиірвиисиниң тырк диллерине јарамажаанлығы төзеден билінмән, белки көпден билініп, оның устінде метбууџаат-да 50—60 јылардан вәри җеделлешилјәр-ди.

Арап елиірвиисини дегиşmek pikri өзге тырк һалқларындан-да Аазыгвайҗаанда һаас гујҗилрәк вольдыбындан, өктөвир ыңылаавы јузе сыған гынден Аазыгвайҗаан јазыҗлары аарасында даавалар көреліп ваşлады. Бир тарарында „Ыслаахсылар“ икинҗи тарарына-да „Латынсылар“ аады берилди.

Латынсыларың ваşлылары: Ааџамаџ ооџь, Neriimaan Neriimaanы, Ааџазаада ve ваşојалардыр.

Һалқымызың меденијете суvsаар дуран бир вақтында, ыңылаар толықны җооған соң Ыслаахсылар бу толықның ваады билен јооқ вольр гитдилер.

Şondan son latıncыларн gevinli quruzooqъ resmi (арыьsaalнь) volъp, 1922-нçi jыл ijuul aajъnda Aazыrbajçaan jaanъnda taze eliipvii qamъtъbъtъ dyzilip, qamъtъbъtъn vaşlyoqъna jool. Aaqamаль oqlъ saajlandъ.

Aazыrbajçaan qamъtъbъtъ bu jooldaşъn vaş tutanlyoqъnda, Өeziniñ latыn esaasъnda dyzilen taze eliipvii pъrajektini tasdъbъqlaap jyze cъqardъ. Hem-de taze eliipviji durmъşa gecirmek ycin vasmahaana işlerin joola qojъp, bir nace mektep ve Өgit-yndev kitaarlarъn vaşp cъqardъ.

Elbetde, her bir tazelik jyze cъqъp uoqraanda, onъn tarapdaarъndan, qarşыlyoqъ kӨp voloqъc-dыp. Jool. Aaqamаль oqlъ Өnine cъqan qarşыlyqlala hiic bir seretmән, Өz pikirinde dik durъp, bir Aazыrbajçaanda dәl, belki vytiin tyrk-tatar halqlarъ aarasъnda taze eliipvijin jyze cъqmazъna callyşdъ.

Bu jooldaş, jool. Liinin bilen gyrindeş volan vaqtъnda bu ulъ maqsadъ oña sөzlәp-dir. Olda: „arap eliipviisini degişmek gyn doqarda ulъ bir ыnqъlaap-dыp“ dijip qъbsqaça qajtaroqъ verip-dir.

Jool. Liininden vөjle qajtaroqъ eşiden son, Өz pikiriniñ haas doqrъlyoqъnъ dyşinip arap eliipviisini degişmek ycin şuuraalar birleşiginiñ dyjп ыçraaqomъ Өninde, vytiin tyrk halqlarъnъn qurъltajъn caaqърмаq meselesin qojan.

Dyjip ыçraaqom-da vy meselәni maahuul gөrip, tyrkiloozъ qurъltajъnъ caaqъrmаль volдыlar. 1926-нçi jыл Bәki şeherinde vytiin tyrk halqlarъnъn 131 aadamlyq vekiiли jыqналdъ.

Bu jыqnaqda in birinçi arap eliipviisini degişmek meselesi qaraldъ. Ine, şol mesele qaralan-

da tyrkiлоozь qurьltajьna delen vekiiлlelin 101-i by gyne deniic jazuvьmьzda iişlediljen arap eliip-biisini taşlaap, oьnь evezine latььn esaaasьna dyzilen tәze eliipbiji almalь diidiler. Qaalanlardan muna 7 адам qarşь volьp, 9-zь-da vii tarap qaaldьlar. Şonlьq bilen tyrk halqlarь arap eliip-biisinin paataasьнь berdiler.

Jәone bu jooldaşьn pikrine gәre munьn vilen-de iiş bitmәn, şy iişi durmьşa gecirmek ycin her vaqtda-da volsa ajratььn bir ьnqьlaabь qamtььt gerekligini dyşinjәr-di.

Şol 26-нçi jьlda Meskevde bytiin şuuraalar birleşigi dyjp qamtььtььnь III-нçi sessijesine gelen tyrk-tatar halqlarь vekiiллерinin ajratььn jьqnaqьнь saaqьrt-dь.

Ol vekiiллер-de bytiin şuuraalar birleşiginde, tәze eliipbiji durmьşa gecirmek ycin Bәkide bir dyjp qamtььt qurmalь dijip oөz aara maslahat edip, sessijә bildirjәrler.

Sessijeden soң 1927-нçi jьl 11-нçi maajda şuuraalar birleşiginin dyjp ьçraqoomьньn pirizidijym jьqnaqьnda 2-нçi noomьp pьratoqool bilen şuuraalar birleşiginde bir tәze eliipbiji geciriş qamtььt qurmalь, bu qamtььta hem vaşlьq jool. Aaqamаль oqlь, ciliin pirizidijym: Ajtaqьf, Qulbeşerif, Ispendijaarьf, Pajzьllahoçajьf, Aimanışejn jooldaşlar. Ciliinlige-de respuubriiklerden 39 адам bellendi.

Şol sajlanan jooldaşlardan 27-нçi jьl ijuun aajьньn vaşlarьnda birinçi piliinum saaqьrgьldь.

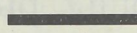
Birinçi piliinymde tyrk-tatar halqlarьньn vekiiллерide medeni ьnqьlaap joolьnda gөzel-gөzel qararlar cьqardьlar.

JOOL. Aaqamaly oqly 27-nçi jyl, şol taarbyxь qaraarlarь halq aarasyna secmek maqsady bilen şuuraalar birleşiginin vytiin rispuubriikelerin gezip, 25-nçi aavystda Aşqabaada geldi. Hem-de Tyrkmenistaan dyjr qamtyt hem dyjr ыçraaqoomьñ өñinde täze eliipviji gecirme işlerini gyjclendirmek meselesini qojdy.

Bu jooldaşyñ gelmesi bilen Tyrkmenistaanda birinçi oqьdyşylar aarasьnda 8-nçi sintäbirde täze eliipvii qursь aсьldь.

JOOL. Liinin өktävir ыңqьлаавьна vaşcьlyq edip gyndoqara medini ыңqьлаар qarьcьny aсan voşsa, jool. Aaqamaly oqly-da şol medeni ыңqьлаавь gyndoqarьñ her tararьna jajradjaan bir көmekci-dir.

I. Işaanьf.



göterilçeginden qajorьль-xasratьль, aacь-aacь gyrrinler berenlerinde; xuda jьñ eziiz jasaan bendeleriniñ gören çevir-ceraalarьна jyregi aavar, öözini saqlaap bilmən gözlerinden monçьq jaalь jaaşlarьнь воjьr-воjьr qojberip ööz uvьна yncisiz janь воjь jeten bir qarьş cenli qara saqalьнь sььpajaar-da, çaanьndan sьzdьrьp: „ej xu... da... j!..“ dijip jyreginiñ in juuqa jerinden turan qajorьль alaamatь bilen ьxtьjaarsьz seslenjər.

Islaam joolьньñ iinceliginden, sьraat көpri-siniñ xavp-xataarьndan, davzahьñ jandьrьp, eridjən qьzorьñ oodьndan ve mehrimsiz soqьp diişlijən jьlaan-cьjaanlarьndan hikaja sөzlerinde, caarjaar aaqa ööziniñ edjən taaqat-ьbaadatlaalьndan ve durmьş-jaqdajlarьndan birkyllii gevni gecip, öözini tutьp bilmez bir haalda alçьraap, qaarьlçьq bir ses bilen: „ej hudaajьm qaffarsьñ, vaxşanda-sьñ, kerii-sin, rehimşepaaqatьñ gyjcli-dir! meniñ jaalaq naalacььqdan öözine sьqьniaan eçiiz bir bendəne mehир-muhavvatьнь iindir... dijip ulaqan gevresi bilen jaaşacьq eçiizce bir caaqadan better zaarььnlajaar. iışaanlar aqьzlarьнь xatap jaalь acьp, tamaa haltalarьна bir zaat dyşer nijeti bilen: yşir-zekaadin vol ediin berjən, hiic kimden qajorьmaan acьq el bilen hajrь-sahaavat edjən iışaan-piirlerin qadьr-qьmmatьñ vilip, olarь el aajasьnda saqlajaanlara behişt qarьсь acььp, sekiz çennetde huurь-qulmaanlarьñ nesiip volçaqьndan syjci-syjci sөzler bilen hudaajь kerledip, „zerreden jalqaarьñ“ dijen jaalь geñ-enaajь gyrrinler berenlerinde:

Saarjaar aaqa vularьñ gyrrinine hoşь gelip anqarьp, begençinden aqьzьndan qьllьoьнь aqдь-

гьр, уşир-зекәт ve ваşоја берјән берим-пеşгеşлерине бир аазаçық дајаһьр, өөзини веһиşдин қолај бир аадамсы һасаар еджәр-de, syjçi биşен тақаамьн дуузьнь даадан јааль тамşаньр: уşир зекәдини-тьрр еtdirmән даşјаань билеи берјән, қара cat-маамьн қарьсь гелене-gidene гиіçe - gyндииз асық, иішаан-пиир, таһрьньньн ваşоја-da eziiz jasaan bendelerine „haltadaaqь ortada“ dijen jaаль қаж-қырјаан заадьм жооқ. Indiden вејләк һем jene гиіçe-gyндииз дьһнмаан иішләр, дааваньтмьн ети, таңлајьтмьн деринден емеle gelen haасьль жаақ-şь заадаларьн һиic биirинден қажқырмаан, белки zeryyr jerinde caақаамьн ақзындан кесип, оларьн дердине dermaan еtmәge һәзирдин. Belki हु-даај şуçaајaz заатларьн şeraapatьндан бизиң jaаль gynә qarq volan bendelerin һем gynәsini вақьş-laар, sekkiz çennetin биirинде jerleşdirsin-dә...“ diјip, өөз jaаньндан-өөзи бир аазаçық рааһатла-јаар.

Саарјаар аајаа диин жоольнь қать berk тутьр, уşир-зекәт ve қажрь беримлерден ваşоја, даңдаан иirден тутьр, ертиир namaазьнь даşьньн бир nece lekaајat nepilleri билеи оқаандан соң namaазьль-қьнь ьзына қажтарьр, қаşавьсьньн јуқаргаақ қал-дырьр-da, диин-ислаамьн quvaatь, өөзиниң ve ваş-оја оқлан ушақларьньн gynәsi вақьşлаһьр, раһ-mata дуucaар volмақларь ve şu muсылмаан ven-деlelin jamanьық јyzini гөрmezlikleri һақьнда узььндан-узақ доқаа оқырьр, һаалььс јyрек, рәк қалр билеи һудааја јалварды.

Emmaa caарјаар аајааньн ваар tapan-tupanь иішаан пиirлерин дојmaz-haltalalьна gitmegine гөре, vytiin өmrine јьл војь гиіçe-gyндииз дьһ-

пымсыз эмгенip alan haасыль, шаqlaap-iiri göz elekten elenen buqдаj dan veter gecip „qульн qazanань bezenenine jetmez“ dijen jaаль hemişe öjiniñ eşiği, oqlan-uшаqьньн gejim-geçimi dyzelmedi.

Jьл dolандь, aaj ötdi, gyn gecdi, zamaana yjtgedi, caarjaar aaqaanьн oobasь, varca iilaatь, vytiin ylkesi birden-ikə valşavььq devrine ajlanьp qaaldь.

Caarjaar aaja ycin vy devir көр qorqьль, qatь qajqьль volьp, dynjə munь dumль-duuşьndan hьjaаль veçden qьсьp-qavььp uqradь. Cynki zamaana yjtgənde „it ejesini, pişik viikesini tanьmaz“ jaаль dynjə vulaşьr dijip, hazratlarьн berjəп gyrrinleri jatsa-tursa jaadьndan cьq-majaar-dь, qуlaqьндan gitmejər-di.

Jyvyrde valşavььqlar eje volьp, evit-yndevciler ilki-ilki oova aagararьна cьqьp, iişaan-piirlerin, aahuun-moollalarьн, vaaj-sujthoorlarьн, qarььp, puqaraalara, emgekdeş iişci dajhaanlara edjəп çevir-zulьmlarьндan, olarьн ystinde ojнь-jaan ojьnlarьндan çaandilden sьzdььp, vaqьz-nesььhat ajьtsalar-da, vularьн şeje juvaşььq vilen qьzьla qaaplamаль ajdьp gecen maanььль sөzleri caarjaar aaqaanьн qуlaqьна şemaalca iilmedi.

Qajta, vularьн jyzine (vulardan qorqьp cekinipdəl, eçaap edip ajьtmasa-da) astьрььнльqдан jaada öözini colaraaq bir bevire cekip; iişaan-piirler kim? olara dil jetirmek nəme?.. siz kim? sьpatьньz nə, atana nəlet!.. ej hudaajьm! zamaanaaң yjtgedi, aahьr zamaanaaң qolajladь-mь?!

— Islaamьң өөз шаһаһьндан өөнip саана гесмејән саарь теһең боланлар, бу гынки гын гелир-диин-ислаамин дьјвини тутјаан пиијамбар евлаади, саһаавалар қаалқь болан иішаан-пиirlere дил јетирјәрлер дийip, саар јyрекенде қажоьль һасратлар билең қьһнаньp, өөзini-өөзи көрликде сақлаар билмән, вольp дуран гьyринь маслаһадь таһлаар, тизликде мәрекеден сьқьp гидер-ди.

Бу јьқнақ, бу евит-yndev, бу иішаан-пиir, баај-сьјthотлар сьрнь acмақ бир геzek, iki геzek вольp дьһнмадь; гьnde болмаса-да, гьнааһа, һиic болмаса һeптеде бир гeрек думль-дууһдан гелен, улль-гicили һer һиil вekiiller, вақьz-неһьһатлар деваам-етди.

Узақ-да гeсmeди оова ааралагьнда виларгьң ејерчеңи көрелир ve виларгьң тарарьнь альр қаальp, һамаан иішаан-пиir, porһаан-сьјthoorларгьң қарһьһна сөзlijәнлер, оларгьң гизлиин сьr ve ајьрларгьнь acјаанлар көрелди. Дурa-вара оова адамларгьньң руһь, өңки вольһ-өңки дурмьһьндан ресаај-пессаајльқ билең һem волса ујтгәр ваһладь.

Һөkiimet тарарьндан иil icine сьқьp өvit-yndev edjәнлеринь вақьz-наһьһатларгьньң бир тарардан доқрьльқь гөринip, икинчи тарардан иилаатьһаал јақдајларгьна середip, олartaајьндан берилең вақьдаларгьң иерине јетирilјәни гын гелдикce acьқдан-acьқ гөze dyrtme гөринip ваһладь.

Бу ујтгешиклик, бу толқьң доқрьһьнь diisek бу тәze дьnjә caарјаар аақь-да есер етмән дурмадь.

Ilki баадларда еvit-yndevcilerinь һақььқ сөзлери, озal ешитмедик, јatsa турса јаадьна дьһмедик, ve beјle заатлар болар дийip ојламадьқ бир һьјаал-

лагъ болмақьна гөрә, саарjaar аақааньн жарасьна зoorлаap дуuz merhemi васылан jaаль аащ degse-de, durдьоьса бу сөзлер, бу кеплер билеv-renşip, hem-de peh! dijilen jaаль бирден-бир ваşa болмаса-да, бир jaandan жуваş-жуваşлық биле ha-қьықат гөринip вармақьна гөрә, саарjaar аақа өңки demir қазьқ, өңки руhtaлықьндан бир аaza-щьқ қавşадь, бу haқда oяландь, pikirлendi, jatдь-turдь кем-кемден yсти васырьлоь gizliin сырларьн асылjaаньна гөзи jetip, һәлки evit-yndevcә eden кәjinc-қароьыьна өөз jaаньндан-өөзи utандь, çaан-dan сыздьрьльр, çaаньоьр аjдьлjaан сөзлери ke-maаль диңлемән, өөз jaаньндан өөзи ceppesine һөким edenine қььнаньрда „hudaajьm gynәmi gec“ dijip namaaz соьндан доқaa etmeden-de cekinmedi.

Саарjaar-аақа, оның аарасында jьопақ болса, indi durmaan varjar. несьhatсььньн сөзи degerli еşidilcek бир jerde дооньнь ашаақьна дөşенр, telpegini dijзини астына қоjьр отьrjaar-да, қула-қьнь өşerdip һарььдар бир nijet билеv диңlijәр.

Саарjaar аақааньн гьуні қььн бир jaandan.

Ата-Ваава, қавьм-һьььндан тьььгаас қаальр, jaащьоьндан вәри jьregиниң иң jиуқа jerinde ьs-laam diini билеv бир jerde орьн alan ишаан-piir-лериң mehри-muhавветь ve оларьн туньн haқьнда eden һajьр доқаларь ezeneginden тәкәм jарьььр һиic jaana сырдьрмаан, бир өөзине mutььоь etmek ycin қьсьр-қавььр varjaar.

Икинщь jaandan:

Тәзе dynjәниң иil аараларьна jajradan evit-yn-devcilerиниң асан сырларьньн иc jьzлери гөринip-

caarjaar aaqaanьң өmir воjь, jьl jyzi zehmet cekip qazanan haasьььнң jaarpьdan көpisi, iіsaan-piirlerin tamaadan doqьььp, dojmaz-doolmaz hor-сьььна dyşip, өj-evzaarь dyzelmән, caaqа-cuqа-сьььнң eşigi bitmezligi—iіsaan-piirlerden janaa көji-nip, pikri өңki durmьşььndan yjtgemek таajьна cekjәр. Şunьң ycin hem caarjaar aaqа bir nәce vaqьt indi kime ьnanьp ve hajsь joola gitçegini bilmән iki aarada-iki çaan avarasь, naalaac ede-rini bilmән saan sereң alсьraap qaaljaar.

Soңqь tarap gyjclenjәр.

Caarjaar aaqа oojlanjar-pikirlenjәр, iki jaanьndan өlcәр: „vej çaanlarьm, iіsaan-aahuun dijip qazananьmьң qьlla jaarьсььна bulara berjәrin, bulardan cigit jaalçaq gөрjән hajььm hem jooq; ol bir jetmezlik nesje, ol dynjәde berjән vaadalarьна iimenip, saqальmьң воjьнь jetirdim; bu dynjәde bularьң dijen sөzlerinin hem iisi gelen jooq, bularьң ajdьjaan sөzine gөрә: iіsaan-aaxuuna ynçi jetijән, qoozqalaң berjән-derrev ver hem tapmаль-dь. Diin tutьlmasa, arap harpь yjtgese derrev berhәм tapmаль-dь. Şu vaqьt iіsaan-aahuun, wejleki muqijerlerden bir jeke gөрiljән aadam jooq; diin tutjaan, atьң depeli jaalь aazal-dь; arap harpьнь jeri-dyjbь bilen jooq edjәrler-heniize cenlihä şulara cigidin qaavьqь jaalçaq voljaan zaat jooq; qьjaamadьnaa eseri hem jooq; aj—byjә voljaan dәldir dijip bulardan өңki tutjaan joolьndan savьjaar:

Отьrjaar-ojlanjaar wejleki таajьнь eline aljaar. Ajdьlan zaatrar jerli-jerinde boldьььljaar;

beriljæn vaadalar vaqytlъ-vaqynda jerine jetiriljær, iilin aacyна сөrek, jalaңacyна gejim beriljær, dajhaancyльq gyzeraany joqарь gөteriljær; iilin aаң-dyşinçesi artdыryljaar. Zooryьq-zulyьm, paара-peşgeş diilen jaaly zaatlary dynjә jyzinden jooq ediljær, jaaşlaryн ve ulylalyн-da көpisi tәze hat, tәze eliipvii bilen savatly volьp varjaarlar.

Gevnin biire vaqьlady.

Saarjaar aаqа өңki durmьş, өңki pikirinden vaaz gecip, gevnin biire vaqьlady, iіşaan-piirlere indiden vejlәk hyşir-zekәt dijip bir pul bermezlige nijetin dyvdi, өңki verenlerine ahmьr edip qььnandy. Oqlanlaryн tәze mektep, tәze oquva bermәge таajьnlandь.

Oovalara сыqan evit-yndevçilerin sözini tas-dььqlaar: „doqьrь ajdijaar, iіşaan-moollardan nә-me gөrdik?“

Maalyьmьzь aldaar alьp, өөzimizi qarplatda saqlamadan vaşqа veren hajьrlary vaar-mь?“

Hөkimet, valşavyьq hөkimedi, iil hөkimedi eken dijip, vytiin durmьşь, vaarlyьq jyregi bilen tәze dynjә-valşavyьq tarapdaary boldь.



„Ус ойнаан“.

Bir gyn giic ɵjɫɛnler at suva jaqmaaqa gidenimde ereceplerin ɵjnin duuşından geljekem, gɵrsem bir ulь qьbьlьbьq vaar; atьmьn vaşьnь cekip bir aaz dinlecek boldьm velin, atьm hem jaaşacьq—myngi taj volan soң, qьbьlьbьq qulaqlarьnь kecercekledip, vurnьnь pişɵirdip ucqanaqlaar jazcaq volьp duur. Her zaat volsa-da ɕьlavьnь qatьraaq cekip, dinledim, erecevin Qaa-Qasь—Amaan qulьnьn kəjinip sesi gel jaar; amaanqulь ereceve: haj doqmaan gecen, haj ulalьp oңalmandьq, „ус ойнаан“ dijip, jyzini cim qьzьl edip qaharlanjaar.

By jerde kən eglensem, iişden qaalaajmaajьn dijip, javьmь syrdim-de gidiberdim; javьmь suvargьp ɵjimize qajdьp gelenimden soң, amaanqulьnьn oqlьna ajьdanьnь gyrrin edip: Qaaqa, amaanqulь ereceve „ус айнаан“ dijip kəjnijəle! O, nəmediidigi dijip, sooradьm; onda qaaqam maңa: quzьm meredi gɵrenin jooqmь? Ine şynьn jaalaaqa „ус ойнаан“ dijerler, diidi. Jenede qaaqam menin oңa dьşmən, anq—taanq volanьmь gɵrip, „dьşenin jooqmь? oqlьm dijip jьlɵrdь.

— Hava, Qaaqa dьşenim jooq, diidim.

— Ejisem men sana dьşiniklice ajьdьp verəjejin;

— Meret bizden 20 jaaş—daaqь ulь, ɵezide kɵp řaqalanсь bir oqlan eken; ol bir topar ojnь vaşьndan geciren; ol viziң ataamьz duuşьь volьp, oova oqlanlarь aarasьnda her tyjsli ojnь volsa, řo vaqьt ol ɵez deң—duşlarь bilen viirini sьp-dьrmaan ojnьnaap gecip-dir.

Ine bu bir voldьmь?!

Soң onьң denduuşlarь qarraap, ojnьndan—vejlekiden vьbьzaar volьp, zoordan syjrenip gezjən vaqьtларьnda-da bir jerde iki oqlanьң vaşь catььssa, bir jerde sehelçen qalaң volaajsa, derrev řolarьң jaanьna jetip, derrev jene ojnьna qoşьjaarmьş-da ojnьnaa verjər-mьş. Buda iki, ine soң ol, vularь hem duuşьndan gecirip-dir.

Bu oqlan volьp ojnьnaap jərən vaqьtьnda siz jaңь ojnьna jaraap, ɵjde, kɵcelerde, oova aarasьnda ojnьnajaqaңьz, meret jene sizin aaraanьz-da vaгьp ɵzini urjaar-da ojnьnaamaqьa dyri verjər.

Vaqьt gecip, zamaana yjtгәнliginden bu soңqь oqlanларьң ojnьнь tazedен сьqan, tazedен dərən ojnь volьp, ɵnki vaqьtьң merediң viljən ojnьnларьңndan yjtgeşigrək volsa-da, ojnь şindi qьzьp—qьzьmaanqьa meret hem gelip qoşььjaar; ojnьnaap vilmesede, ɵez viljən ojnьnнь etçek volьp oqlanларьң vaşьнь qaarьşdьгьp alсьraadjaar. Emma! Indi merediң sacьь, saqaalь aaqaran, ɵezi şindi oqlandьгьп oojь etse-de, ɵezini jaaş jigит saajsa-da, oqlanларьң icinde saqar gecijəli məs—məlim volьp duur.

Bu vaqьtьң oqlanларьньң utançь—hajaasь jooq, jьze-de qaranaqlar, vularьң jigreneni, сьnларьньң dyşeni jaaşь ulь aadamlar. Onь sььlamadaaqьa jooq, qajta derrev ojnьndan qavьjaarlar. Meret jaa-

лаqьың оjьнаа qатысқақ волапнь гөрен воjла-
гьна jyzleriini сьт qъзыл qъzardьp, qъьqьльoя
диң gөөge турьzjaar.

Meret „Gөrgili“ bolsa: eji doqmaan gecenler
dijip kellesini saңьgradьp, hөңirdөp, omadaqlaar
өjьlerine qajdьjaar.

— Qaaqamьң gyrrini diңlänimden son, turьp
gitdim; bir topar oqlan volьp ojьnaap oтььrdьq
veliin, bir әң etsen, jene ejjәm meret hem gelip,
aaraamьza soqьльp-dьr-da, „ol ojьn ejle, bu ojьn
vejle“ dijip, bizide alсьratсaq voljaar.

Bizem veliin hemmәmiz бирден: „onaa meret-
de-onaa meret, bu, „yс ojьnaan“ meret-dьr dijišip
qъьoьrғь—berdik.

„Qarrь ojьnaasa, qaar jaqar“ dijip—dirler, dijip
jensesinden sydirләр ojьndan сьqardьq-da iizine
aala шаqьrdь saldьq.

Biziң meredi — „yс ojьnaanь“ qavanьmьzь
qaaqam-daaqь ešidip; berekellә volьp-dьr. Onь
tuys шеjle edәjmesen, volсaq-da дәl, joqsam ol
tөөrtдаaqь hem ojьnaasь gelcek, diidiler.

Ine ondan соң saap deңduuш oqlan volьp
ojьnaajaarьs velin, qatь hezil voljaar.

Hemmәmiziң sesimiz bir—menzeш, bir avadan
volьp duur.

Təze geldi, kəone sьq!

Bir nəce jyz jьllar qarlatda qojan,
Arap harь aaramьzdan sьq indi!
Tyrk, tatar miilleti senden sьn dojan,
Vaqtьn tarьp aaramьzdan sьq indi!

— — — — —
Bir nəce asьrlar beslər-beçerdik,
Sьrəavlaanda, seni ezip icerdik,
By dynjəden armaanь-ça gecerdik,
Dujьlansьn aaramьzdan sьq indi!

— — — — —
Çedelleşmən indi kiptin qьsьber,
Oqььn—oqььn daraqtьqьn vasьber,
Eglenmede qoşьn alьp, vosьber,
Vaqtьn gecdi, aaramьzdan sьq indi!

— — — — —
Tyrkiлоozь qurьltajь asьldь,
Latьnca gəterlip, senden qasьldь,
Bir nəce sььnaqlar edip, gecildi,
Ur-tut, vasьm aaramьzdan sьq indi!

— — — — —
Liiniin səzi bu bir ьnqьlaar volçaq,
Tьxnььqa iişine jeñillik verçek,
Medenjet oosaqьnьn dujbini qurcaq,
Təze geldi, kəone volsaң sьq indi!

— — — — —
Gyn-doqarda, bu ьnqьlaar jaşaçaq,
Təze geldi, kəone volsьn vaş aşaaq,
Juzin anğььq, jeңsəң vəriik sььnьn qaq,
Qььraqtьnь bu ylkiden cek indi.

Maxmuut Ёsmaajьlof.

Өлди-де дьһндь.

Islaam diini dynjə сыqandan соң, араб-һарь-арабың жеке өөз ичинде дәл, белки җарың көчелеринде паарс ве тырклер аарасында атың даартмааҗа ваһладь һатдаа диин, җураан, Мухаммет аады билен җызың сөллерде сарвасыльҗыңь едир, җоҗың дүҗесини ваҗыр җөрән тыркменлерин-де дөөрине, саҗаҗыңьн ваһына гецди.

Бу һарлар аарамьза геленден тевиірцилик дигениң даҗь өрән аңсаатладь, өлим һаалында җатан һасса-адама һем җу сөзлери: „җемлиха, мекселинаа...“ җазьр ичирсен, деррев җер сьрмәге кынчи екмәге иҗрадь берди. Көрлере гөз, җенле ел, аҗсаҗларга аҗаҗ берди оҗыльсьзь-оҗыльль, гелинзи-гелинли етди (?) кепиң тыммек җери; өөз сеҗисини һем воһ җоҗмады, җаҗың җу заатларың ьсди билен оңа-да сөрек берди, семретди, дүҗениң җүниң аарасына гирир, җааныңь сооҗыр. „саҗьртҗа сыҗан мутрик“ җ а а л ь җаҗыңларыңь сийириди, арап һарь, арап дили билен җазьлан бир топар „вольсдылар“ даҗыңьр, ирһа гириң оҗ деҗмез, оода гириң оот җаҗмааҗар, дерҗа-а гириң сув ватырмааҗар кө бирилерини даҗыңсан, җыҗаамат гынине „җыль җьраатдан“ җел җааль җавладьр гецирҗәр „давзаха“ җьҗыльмаҗ, давзаҗ оодь деҗме веҗледе дурсьн, оодьн ьссьсь-да деҗмеҗаар.

җу җаҗдаҗлар Islaam dynjəsini, арап һарларыңь депелерине сени сыҗармааҗа меҗвиур етди.

İilin maqlajъnъn derini, daavanъnъn etini bir topar qarnъ joqъnъnlara jal etdi, halq kœpciligini aac qojdъ, ejesine „huur qъz“, „cennet“ berse-de, durmъşda iilaatъn derdine dermaan volmadъ İslaam dynjæsinde vejle atъnъ jeke carjaan, arap harplarъ hajsъ toxъmdan, hajsъ nesilden?— Oña tyjsli sejislikler edildi?

— Munъn hajsъ toxъmdandъoqъ belli munъn aslъ siimit jazъsъ volъp, muña bir næce sejislikler edildi. Siimit jaazъlarъnъn vaagъ 22 harp volъp, arap jazъsъ-da vaşda 22 harp-dъ. Munъ torpaqlajaan 6 saanъ maanъsъsъz sœz volъp, ine oda şular: „evçed, hevvez, xuttъ, kelemen, saqfes, qaraşet“.

Arap sejisleri by 6 sœzdæki harplarъn arap diline jetmejamini bilip, jene œnkilere menzeş, maanъsъsъz iki saanъ sœz artdъrdъlar. O-da sular: „saxhez, zazoq“ şunъn bilen 28 harp boldъ, by artdъrlan sœzlerdæki harplar-tæze bir zaat dæl, jœone œnki harplara „nuqat“ lar artdъrgъldъ.

Sejislik jeke munъn bilen qaalmaan jene bir—iki—yc s a a n ь ulaqaan sejislik edildi. Hiçretin birinçi asъrlarъnda (micelerinde) harplarъndan vaşoqa mълmaanlara „arap jazъsъnъ“ ылаajtaa-da „quraanъ“ oqamaq jeñil bolsъn dijip, „asdъn—ysdin, oтыr, iki asdъn—iki ysdin, iki oтыr, sækin, teşdiit, med, hemze artdъrdъlar ycinçi sejislik-jaat tutmasъ anşaat bolsъn dijip, harplarъn dyzilşi taajъndan jerini yjitgetdiler — œndækilerden — sona, sondaaqъlardan œne gecirdiler.

Evçet hasaabъnda œnki dyzilşi bir hiili bilip.

Hәzirki gynde iіşlediři ikinçi hiil bolsa-da, munьn bilen-hem iіş bitmedi. Arap harplaryna tyrk-paars sejisleri taajьndan-da aaz sejislik edilmedi, ojaan bujaana dyrtkeleşdirip, eгән көp sejislikler edildi „ ك “ harпына ysdine yc nuqat qojьp „ ك “ edildi, joqarьsьndaqь сызьoьn ysdine bir сызьq artdьgьльp „ ك “ edildi, bir topar nuqatlar artdьрмаq bilen aшаaqьь harplar jasadь: „ پ، چ، ؤ “ . Sekimli harplara gelsek, olarьn vaşьna getirilen gьni it gөrse gөzi aaqardь. By haqda men uzaq durmajaarьn. By arap esaa-sьnda tyrk-tatar eliрbiji bilen tanьş bolan her aadama belli bolsa gerek.

Islaam dynjәsinde tyrkler aarasьnda atьnь jeke carьp, vaşa сыqan arap harplarynьn bulardan vaşьqada кемcilikleri көn. O-da bir harпыn dyrli porma gelmegi: vaşьda bir hiili, ortada bil hiili, ajaqda, jeke eөzi gelende bir hiili, arap harplarynьn sejisleri her sejislik edip, ojaan bu jaana dyrteklәp, arap harпыnьn vaşьna jooq gьnler getirсeler-de, onьn camandьoьnь, derde jaramajaandьoьnь iil aaqladь, kervenler ornьna ootьlar сыqдь, aqac azallar jerine tьraaqьrлар jasadь, „jemlixaaqь mьllalьn“ jerine doxtarlar gerekdigini tyrk-tatar halqlarь aaqladь.

Arap harпыnьn camandьoьnь, geriminin qььs-qadьoьnь „Mirze Petulla Aaxuundьf

jaalь aadamlar eңirәçik bilseler-de, olarьn jaqdajlarь vaşьqaja jaңa jool vermedi.

Oqtaавьr inqьlaавьnьn iіşci—dajhaanlara ьq-tьsaadьь сыjaasьь aazaatььq berişi jaalь. medenii inqьlaap. aazaatььoьnь-da Berdi. By aazaatььq saajasьnda her bir milletin zәhmetkeşleri eөz

haq-huquuqьna denlik bilen eje bolan son, her bir jaaşajьşa gerekli bolan zaatlarьn asьl dyjbinin aawilime baaqlьbьqьnь joldaş Leniinin „oqaan, jene-de oqaan“ dijen vesijetine ejerip, her bir millet oqamaaqa başladь veliin, gorseler-kөөne arap eliipjiniin өnimize bevet boljaan-нь ulьdan-kicө hemme bilip-de, bytiin şuuraalarda jaaşajaan tyrk-tatar milleti 1926-нçi jьl martьv wәkide „tyrkaloozьja qurьltajь asьldь.

By qurьltajda jool. Leniinin „**gyndoqarda latььn harььna gecmegin өөzi-de bir ulь ьnqьlaardьr**“ dijen sözini şьqaar edip (şь söze dajanьrda), latььna gecmek meselesi ortaa alyndь. Şь gynden başlaap arap harььnь өlmesine, latььn harььnь onь jerine eje bolmasьna hөkim edildi. Şь hөkime-de tyrk-tatar aarasьndaaqь nөce vaqьtdan wәri hastalьqda volьp, өlmөge „bahana qaraap jөren“ arapь vojьn boldь-da, өөz-өөzinden өldi-de gitdi. Ikinçi tyjsli ajьtsaq: arap harььna aqьr hastalьqь cekip jөрmeden-өlip dььnmaq jaqьş-dь, şuna gөрө өldi-de dььndь,

Ş. Kerimi.

Харазъм-Хььва вааватында бир мулаа- һьза (ооҗланшъқ)

(1-нчи саанын иизи).

Bize by jyvirt ve mundaqь iiller doqьrsьnda istaxьrь, ibni xavqal, maqьdsь, xamavь kimiin arap jazьsь ve sьjaaxatcьlarь esli maqьlumaat berjьr.

Istaxьrь: harazьm iң her tarapь cөldir, demir-qazьq ve gьnbatarь qooz jeri bilen cөklenen. Gьn ortada horasaan, gьn doqьarda maavaraainehir bilen aara cөkdeş, merkez шеhrini harazьm-лылар dilinde kət, dijip ajьdьjaar. Шеjхиун aavcьlar voljaan jerde harazьm kөөline qujjaar. Munda oova, чаaj dijen zaat jooq, by jere halьbьcaan dijip ajьdьjaar. Deniziң jaqasьnda harьbьcaana jaqььn jerden qooz jeri vaşlanjaar. Bular diinc vaqьtlarda өөz jerlerinde veraatkiin oovasьna geljьrler. Başqa taraplardan cьrчаaniiө geljьrler. By iki чаaj ikisi-de berk edilen Шеjхиуньн gьn orta tarapьnda cьrчаaniije шеheri vaar. By, merkez шеheriң iizi vasdьr iң ulь шеher, qoozlarьн savdaa merkezi, mundan kervenler harazьm, cьrчен, xorasaana jөrijьr dijьr.

Ibni xavqal ve mesquudь jaalьlar harazьm her tarapdan qoozlar bilen ihaata edilenligin (qaallan) ajьdjaarlar. Mesquudь harazьm kөөli vaavатында: „munьн jaanьnda tөze шеher vaar, meciitleri көр, by jerdəki tyrkleriң көpisi oqьz qavььlasьna tiiresine saajьljaar, bularьн bir vөөlegi gөcme jaaşajaarlar „dijip jazjaar.

Baartылd *) jaanь kent, сьr derjaanьн ilerisin-den bir persaxлыq bir persax jedi caaоьгьm-dьr daşлыqda-dьr. By ооьz paadьşaasьньн qьşлыq paaj-taоьт-merkezi-dir. Munьн haraabasь ozalqь хьь-vä haanлыqьньн „çaanqalaa“ aadьndaaqь berk qalaasьndan wəş caaоьгьm uzaqлыqda-dьr. Dьnc vaqьtlarda сьr derjaanь jaqalaap jaоьн kende maavaraain nehirden buoьdaj getirjən ekenler, dijər.

By jazьşьlar ve sьjaaxatсьlalyьн (dynjəni geziçilerin) ajdьşlarьndan, by harazьm juurdьnda, aamь ve сьr derjaanьн ilerisinde өnden wəri tyrk halqьньн həkimligi, şol halqьн volanлыqь asьq gərinjər. Bular bilen vaqьtlarda bu oььnlarda qooz—tyrkmenlerin bir aazь oььгьmь, bir aazь gөcmenciligi anьq gərinjər.

Blaajta-da хьtaj oььnlarьньн habarьndan harazьmьн tyrk juurdьлыqь belli voljaar. Miilaatdan ozal orta aasьjaada qanqoj (qanqьlyь) larьн həkimligi vaabatьnda хьtaj oььnlarь habar berjər.

Manaheji—aqnuunьн şol oььn lardan alьp jazьşьna gөre, miilaatdan iki asьr ozal by halqьн orta aasьjaada həkimligi vaar. Daңqьlylara 1) vojьн „sььnan өөz waşdaq wəş veləjet aarasьnda yrgenc hem ajdьljaar by ulke vaabatьnda „hasьn 2) jaa-da holsьmь hem volь vavaajeti oxoderjaasьньн gyn orta tararьnda-dьr“ dijip ajьdjaar. Mundan soң aara cəklerin ajdьp gelip: „wəjgen (yrgenc) şeheriniң көөne çaajь-dьr, bytiin tyrk juurtlarьndan jeke şunda:

1) qanqaj, pironььkof, saxььpa 17.

*) Manqullar cozmasь devrinde Tyrkistaan, saxььpa 179.

2) hosn, holsymьbьnyx xarazьmьbьqь, jəjkenin yrgenc, oxoonьnь sьr derjaalbьqь əti—akiinьfin izaaxьna—vejaanьna gəre-dir. Aravaa əkiz qoş-jaan ekenler, sevdegərler her juurda barsalal əkiz qoşьr varjaan ekenler“, dijər. By xьtaj or-nybьnь havarna qaraanda, harazьmьnь ənlərden vər-i tyrk juurdbь ekenligi aсьq anlaşьljaar. Şunьnь bilen vараavar munьnь qanqojьlьlara *) taavьbnь voş ylkəniqь viirisidigi səzlenjər.

Joqarьda ajdьp gecen maqdьbьsьmьz: „zav-raan ulь şeher, jedi qorqanь-qalası vaar. Icki şeherde meciit çaamьqь vaar, by şeher oqьbьz ve kiməklərin aara cəginde berk qalaa dijip, oqoz-larьnь savraan taraplarьnda hem volanьbьqьnь, by gynki herki şeherinin joqarь taajьnda „ordo“ di-jen jerin vaşьbьqь bir tyrkmenligin ajdjaar. Ikin-çi bir jerinde cimkent, sajram veləjetin ajdьp ge-lip beroket (berokent) bilen belec dijen iki şe-heri jazjaar. Bular haqьnda: „beroket ulь şeher, munьnь bilen belec şeheri kəone tyrkmenlərin qalaasь, by tyrkmenler qorqьp musьlmaan volan ekenler, munьnь qalaasь haraap volan“ dijip, ajd-jaar maqdьbьsьnь hem şu jazьşьndan qoozlarьnь oтьrьmьlьbьqь kəoneligі, ulь şeherler, aavaat ve-ləjetlere eje volanьbьqь gərnip duur.

*) Qanqojьnь qanqьlьbьqь iki—unclь dəl-dir. Mundaaqь men-zeşliq səzin jasalьşь şunь aсьq gərkezjər. Qanqьlьlar şu gyn-denem orta aasьjaanьn her jerinde vaar by aatda oтьrьmь oova-lar kəp. By ulyqь qazaq, əzbek, noqaj halqlarьnda by gynde hem vaar; qanqьlьlarьnь harazьmь paadьşaa devletinde hipuuzi (aavьrajь) kəp volan. Harazьmь paadьşaalarь sarajьnda bular zoor rool ojuaanlar. Oral Kəəlinin demirqazьq tarapьnda vula-rybь merkezi hem volan.

Arap jazысылағы шеһер һалқының састаавы дооғыһсында сөзлемелер мақдасы һем ғылар жаалы болса-да, ваһжалардан көп һеһетден ағылјаар. Бу, өөзиниң есерини савдағырлер үсин јазаның асық ағыджаар. Ҷуна гөра савда мелеелерине уллақаан еһеһет берјер. Һер веләјетден нененси заатлар һыжаанлығына, нененси пулар јоридилјәнлигине дыққат еджер. Һаразында 34 шеһер гөркезјер. Бу шеһер аатларын бир-биринден ағырмақ өрән қыһн. Бутиһлеј араплар шеһер ве һаајаатларын өөз сөзлеһлерине ујғынлеһдығыр јазјаарлар, көп ујтгеһејерлер. Мелелем үргенһи „һыраһане“ диир ағыджаарлар. Кет, кенди кеһ, кет диирлер. Ҷы дереһе ујтгеһејен соң шеһер аатларын оқымақ өрән ағырлаһјаар. Ҷөјле болса һем кә-бирлериниң тыркелиги гөринип дурјаар. Мелелем ол вақта (үсинһи аһыһмиһладиһда) һаразында аатыһның он қол тааһында 12, соол тааһында 24 шеһер боланлығын јазјаар. Буларғын һеммесиниң меркеси „кес“ шеһеридигин ағыджаар. Бу үлкәниң меркези воһр кеһ шеһери—дигин ағыджаар. Бу үлкәниң меркези воһр аатыһның он тааһында екенин ағыджаар. Бу кеһ аады тырксе сөзди. Кинт, кенди воһланыдыр. Мунғын кент дигини јаакуут һамавы „һиуһһамил белдаан“ да һелһ һелһекек маддасында сөзлејер. Ҷелһекеһи өвлија—Ата тевереклеринде бир шеһер аады-дығын, отаајларғын һалқы кинди (кес) диир ағыджаанлығын јазјаар. Кинт-кенди тырксе сөзлигинде һыбһе (иһи һисылыр) јоооқ-дыр. Маһһиуд қаһһағы диивааныллоқати тыркде кент маддасында бу аады: „оқылар аарасында оова, кә-бир тырклер аарасында шеһер, тырк һалқының көрһилиги аарасында веләјетин меркези мааныһында“ диир јазјаар. Тырк

halqynың her bir buudaqы, her bir urьqynың sөz-
leşine, diline ehemijet berjән maxmuut qaşqarы
kit sөzini jaqыş ajьrjar. Ejsem harazьm iurдь-
nың merkeziniң aadы tyrkce boldьoqы voljaar. Myni
saviçilar, munың birinçi temel daaşьnы qojanlar
(dyjbini tutanlar) tyrk halqы boldьoqыnda şьvne
jooq-dыr. Başqa şeherler aarasьnda kyrder, ver
aatgiin, darqan (darqan nata) çit (cit) jaalы şeher-
ler ajьdьljaar, bularың birinçisi urьoq aadы-dыr. By
gynde qazaq halqы aarasьnda vaar-dыr. By aat
iki orьnda ajьdьljaar: aamьnың oң taajьndaaqьsь
„kyrder“ sool taajьndaaqьsь „kyrder inhaas“ aa-
dы bilen aidьljaar. Şy aatda jaap hem volьp-dыr.
Hatta bir vaqtlar oral Kөөliniң „kyrder көeli“
aadы bilen jөridiljәнligin sөzlejәрler. Mundan
gөrinjәрki by juurtda şol urьoqың aavьrajь көp
volan veraatkiin aadьndan hem mәlimki: by, gy-
mәnsiz qooz qьşlaqы-oovaas-dыr.

Maqdьşь harazьmьn, dili vaavатьna gelende:
„ve lisaanьhym laa jythem“ jaqыnың dilleri aaq-
laşьlmajaar dijәр. Sьndan by aadam şeher hal-
qynың dillerinii oңat dernejәр, xorasaqы ve maa-
varaajnnehir paars dilleriniң acьq, giin ve nәzik-
ligini ajьrьjaar maгь, Buharaa, Samarqant suqt
dillerini viir-viirine qьjaas edijәр. Her viirinden
mьsaal getirjәр. Emmaa harazьm dilini dьşinip
volmaiaar, dijip jazjaar.

Paars dillerine dernәp şeher šiiverindәki ta-
raavdы ajьrьp viljән maqdьşь nәme ycin dilni
vilmejәр? Egerde bularың dillerinde aazaqьq pars-
caa menzeşlik volsa-dы, gymәnsiz gөrkezer-di.
Munың dьşinip volmajaar dijişinden harazьm di-
liniң paarsca suqtat dili dir, maqdьşь dьşinmән-

dir jaa-da muña yns bermән-dir. Umuuman maq-dысь tyrk dilini dernән jooq ol haqd hiic bir pikir (mulaaxъza) joritmejär jeke paars diline ehemijet berjär munьn orta aasъjaada jөрән vaq-ть saamanьblar vaqть-dыr, ovaqt paars dili өрән gyjcli-di, resmi dil (hөkimet dili) şol dildi. Şona gөre-de maqdысь şol dili ehemijet berip-dir. Iki xavqalьn jazыşьndan harazьmьn dili tyrk dili ekenrigi -aaplaşьljaar. Meselen ol: harazьmьn көөne merkezi „kas“ di, munь derjaa haraap etdi, halьq onьn jaanьna tәze şeher saldь, munь (şeheri) harazьm dilinde „kәs“ dijip ajdьljaar dijär „kәs“ kini,-djgini, iizqььnьn tyrk sөndigni joqarьda jazьp өtdik diimek mundan harazьmьn dili tyrk diligi anьq voljaar. Şunьn bilen va-raavar maqdысь harazьm halьqьnьn kellesi vaşoqa aadamlarьn kellesine menzemenini ajdьljaar. Bu-lardan: „nәme ycin sizin vaşьnьz vaşoqa aadam-larьn vaşьna menzemejär „dijip sooraanda, bu-lar:“ vizin atalarьmьz yc zaat ederdiler, şunьn bilen hemme şeherin aadamlarьna ysdin cьqar-dьlar dijär viirisi: bular tyrkler bilen ugьşьp, olarь jesiir edip alьp gelerdiler, şunьnьqdan bu-larda төrelere menzeşlik—calьmdaşьlьq bolan, musьlmaanlara qul edilip satьldьlar, şol qullьq-dan qutьlmaq ycin ajaallarь doqьrsa, vaşlarь jappaşьq dursьn dijip, kellesinin iki jaңasьna qum baaqlamaaqa vijьrdьlar. Şөjle edip qullьqdan qutldar bulardan qul volьp dyşenlerini jene өөz şehirlerine qajtardьlar. Tәcirler vaşoqa şehere alьp gitmesin dijip, tennәni döөrt daanьq etdiler, şyndi kymiş vizin juurdьmьza geljär, bizden daşa cьqmajaar. Uçinçisın unьtdьm dijär, diimek ha-

razym halqynyn kellesi başqa, jaappaşyqraaq bolan. Namaavь hem şony ajdyjaar: halqynyn kəpisi yziin vojль, joqьyn, vaşlağь jaşь, maqlajlağь gijn voljaar. Mundan hem vularyn vaşlağь iki tarapdan syqьььr jappaşanьььь acьq gərinjəğ.

Ine by vaş gymənsiz qəəz tyrlmenlernin vaşь-dьr. By gynde hem maqdyşь, xamavььynyn ajdyşlağь jəli, vularyn vaşlağь iki taraapdan syqьььan-qььььan, syjri volan. Vularyn vaşь vaşqa tyrk halqlağьyn vaşlağьna ters-dir mundan daşlağь həliki jazььььlağь aamььynyn syqjaan jeri xarьььçaanda aavьььlağьyn volanьььyn, munda hiic bir ьmaarat (çaaj) dijen zaadyн volmaanьььyn ajdyjaarlar. Ine by aavьььlağь, ьmaarat ve otyrjaan çaağlağьynyn joqьььynna qaraanda, həli vaşlanqььььc durmьşda jaaşajaan halqьььyn aanlaşьььlağь. Vular durmьşyn birinçi vasancaqьynna volanьььynndan, vaşqa tarapdan gəcip gelmek ehtimaalь aaz-dьr. Synki gəcmek ycin at, dyje, əkiz gerek, bu volsa maalьььq-carvaclьььq bilen gyn geciriçi halqьььlarda volььr biləğ. By aavьььlağь həli dereçeden kəp aşaaq-dьr.

By aavьььlağь vaazara aav syqarььььlağь, onь hağььda calьşjaanlar dəl, o vaqt vularyn ьmaaratlağь, oovalağь volardь. Bylal vaşlanqььььc dereçedəkiləğ volььr, aavььььqdan şyndi gecip bilmedik halqlar-dьr. Ine by halq kimləğ? Biz by halqььь tyrk halqьь, ajratььyn qoozlağ dijip ajdьp vilçek.

Synki maqdyşьььlağ vaqtьynna, jaqьyn oonьььь asьr miilaadiida, olçaajda ikinçi bir halqьyn volььmağ ehtimaalь aazdьr.

By aavьььlağ iki uucьььz şy oqььzlağ volsa gerek. Vularyn bir vəəlegi: suv ve savdaa joolь

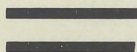
војьндаақыларъ отьгьмльоа гecenler. Şeherler, oobalar салыр medeni jaaşajьşa giirenler. Cөлдө-kileri гөcmecilikden qaalan, аамььньн ашаақында авқыја ваaj volan тоqajlarda qaalanларъ şol başlanқыс durmьşda jaaşajьşda volьp jөrөн hemde qoozларьн juurdь volan harazьm улkesi ker-ven joolь uқында дәл, бу улke oozaldan bir tarapda qaajjaar. Deşit, қырқақ воojлаар edil војьна qараар gidjөн jool бу улкөнiң demir qазьқындan гecjөр.

Horasaana gidjөн jool munьн gyn ortasьndan gidjөр oral көөli. Orta aasьjaanьн qajrasьndan qatnajaan gocmencileri demirqazьq, jaa-da gyn orta joolь bilen gitmeli edjөр. Бу көөл гөcmeciler joolь ysinde ulь bir jool volьp durjaar. Şunьн ycin бу harazьm velәjeti вөjle теçaa-vezden (ysdine jөriimeden) amaan volьp qaalyjaar. Qoozларьн her tarapa гөctesi volьp durьp, degerli bir qavcьmьньн (qьсьm-вөөлек) бу velәjetden cьqmaan qaalmasьна dyjip sever şy cиo-раари ornь-dьr.

Бу gynki tyrkmenler bilen harazьmьн отьгьмль halqlарьн dilleri-biir-biirine өрөн jaқып, аjьтмась aaz. Tyrkmen edevijaatьнь harazьmьн отьгьмль şeher halqlарь jeñillik bilen dyşinjөр. Көөг ооqь, Jysip Axmet jaаль dastaanларь, Maxьtmqulьньньн şьoьrларьньн harazьmльлар өөzleriniңki edip oқыjaarlar. Biz, бу улкөнi гөzden gecirenimizde, joqарьдаақы oьnlara көр pikir ooj edenimizde harazьmda: qooz, tyrk, qanқыль kyрder halqlарь, şunьн bilen varaavar munda көp-cilik qoozlar-tyrkmenler digi гөrinjөр. Egerd-harazьmda bir medenijet baар volan bolsa, onda

zoor rool ojnajçylar, iki uucsъz, joqarъda ajdan tyrk halqlarъmъzъ diimeli voljaar.

By ylkede gymәnsiz paarslar-da vaar, bytinlej orta aasъjaada әnlerden bәri by iki halq gәze gәrinjәr. By ylkelerde bir medenijet vaar volan volsa, munda řol halqъn jaqъnъ tyrkler, paarslarъn qořылmaqъ sebeli volan. Orta aasъjaada vaar volan medeni iřlerde viirisini gәrmәge dъrçaşmaq, viirsine jәnkemek doqъ volmadъq iřdir dijip.



190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500

Harasana girden jooi munin gyn ortasinda
girden orat keoi. Orta aasjaan qajastan
qajastan gocmenleri demirqazq. jaa da gyn
orta jool biin giuneli edje. By keoi gome-
ner jool ysiade ulu jooi boz dur-
ja. Sunn yem ay harazi verofet boje teca-
vezden (ysdine jermamaan boz dur-
ja. Qoozaran her tarapa gocesi. noz dur-
jegeri bir qavayman iqsim bozleki ay ver-
jeden cemaan qatmasna dyip sesep sy qur-
raapl orn-der.

By gynki tyrkmenler allen haraziman ois-
tims harqarar dilleri bir birine eren qajastan
ajrimis aaz. Tyrkmen edejastan haraziman
otrimis seher harqarar jentik birin dyistaj.
Kee. oqis. Jysip Axmet jaa qastastan. Max-
tanqulman qajastan haraziman ozeri-
ninki edip oqajastan. Biz, ay vikoni gozden ge-
cirenimide, jaa qastan oronara kop pikir oq
edimide harazimda qooz, tyrk qastan kyr-
der harqarar, sunn birin barasat munda kop-
cick qoozlar tyrkmenler digi gominer. Egerd-
harazimda bir medeniet bar bozta, onda







QYZZYL JOOL

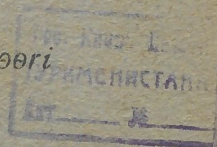
Tyrkmen jaňy eliipwiisini joritmek işinde jool gөрkeziçilik edjән edewii iştymaaqь çurnaal-dyr.

№ 4-5

Nojaawir—Deqaawir 1928-nçi jyl

Соқпаркәг жазьсылағь:

N. Ajtaaq oqly, Artьq oqly hem K. Bәәri oqly



Fai
2204 40

TYRKMENISTAN DEVLET NESRIJAATY

Aşqabaat 1928-nçi jyl.



Bibliothek der
Deutschen
Morgenländischen
Gesellschaft.

Jazan: Artbbqbf.

Oquv ycin gərəşmek gerek

Şu vaqıttq̃ mahal̃ñ gərnişinden biziñ bir işi jaqş̃, bilmegimiz gerek-dir. Oda bolsa, oquv ycin gərəşmek; nəden ətiri partijaa ve şuuraa həkimetri sotsijaal̃z̃m qurmaq jool̃nda gymrə-dir. Sotsijaal̃z̃m qurmaq diimek hem in 1-nçi hoçal̃b̃q iisimizni r̃ylan jyi bilen taze joola salmaq-d̃r.

Bu vaqıttq̃ s̃naaqtat işlerimizin, durm̃ş̃ bilen ve dajhaan hoçal̃b̃qlar̃m̃z̃ñ haj̃rlanjaan senet—qurallar̃ ve bu s̃naaqtatlar̃ bilen „ge-daajc̃b̃l̃q haal̃nda qaalan miljoonlarca avñçaq dajhaan hoçal̃b̃qlar̃ñ birleşdirip olaaqañ bir s̃naaqtat̃ hoçal̃b̃q etmezden“ sotsijaal̃z̃m qurmaq mymkiin d̃l-dir. Doqr̃danam biziñ hoçal̃b̃q̃m̃z̃ ətij̃r. baaj həkimetlerinin ətde duranlar̃nda hem tiiz ətij̃n-dir, şu ətışimizni hajallatmañ belke tiizatmaq̃m̃z̃-gerek-dir.

Şol ətışimizni tiizatmaq̃m̃z̃ bilen birlikde baar gyj̃imizni, s̃naaqtatlar̃m̃z̃ñ ve tozaanda qaalan avñq dajhaan hoçal̃b̃qlar̃m̃z̃ñ arqalaş̃ql̃ dyzgine sal̃p olar̃ñ ulanjaan senetlerini r̃ylan jyi bilen taze bir joola salmaq doqr̃s̃nda sar̃p etmeli-dirs. Emma s̃naaqtat ve dajhaanc̃b̃l̃q işini taze joola salmaaqa bizde jaqş̃ senetler „usta“ aadamlar censiz aaz-d̃r.

Şolarıň aazlyqyndan ыqдыsaady işlerinde 1-nçi urь jaңlyşlyqlar bolan-dыr. Senetgär „usta“ aadamlary tajaarlamaq işimiz hen qaty pes haalda duran-dыr. By iş hemmämizede mälim bolsa gerek. Eger hoçalyqyzyň täze joola girmegini ve gelecekte-de baaj hökimetleriniň hoçalyqlaryndan tiiz ösmesini islese, elbetde biz işlejärs. On-da bolsa oquv işimize şöjle ehemijet bermeli dirs: Оныň haasлыь hoçalyq işimiziň ösişine baaraabar gelmeli-dir.

Şuuraalar birleşiginde senetgärler „ustalar“ tajaarlamaq işleri baaj hökimetleriniň aalında duranlaryndan örän iizda-dыr.

Eger Tyrkmenistaanь ajry, ööz başyna алыр гөrenimizde munьň oquv işi адам tajaarlamaq hem hoçalyq durmuşь—şuuraalar birleşiginiň iizda qaalan bir wөөlegi-dir, şuuraalar birleşiginiň maqsady sьnaaqat işlerini joqary гөtermekde, aаң—bilimi artdырмаqda, Tyrkmenistaan jaaly iizda qaalan wөөleklerine puxta әhemijet edip оны iň өnde duran wөөlekleriň iizindan jetirmek-dir. Bu pikire dыşinmejән ve jeterlik dereçede qadyгьны bilmejән bir niçe jooldaşlar havlyqьjaandыrlar, havlyqmalaryгьныň sebebi hem şuuraa birleşiginiň өnde duran wөөlekleriniň iizindan jetmәge hoçalyqьмызныň tiiz mahalda yjtgetmek-dir. Hoçalyqьмызны бу yjtgeşdirmegimizde wөөlek, авнық баajlara degijär.

Ine şol авнық баajлары munь ejelemezligi ol jooldaşларымызны havlyqьjaan-dыr. Emma bir

nice havlyqjaan, qorqjaan baar dijip bir-de yjş-mämizi haralatmaq pikirini etmeli däl dirs. Tyrkmenistaan qamьпьst—partьjaasьпьң өңinde vaş-dan booja duran mesele, oda bolsa milletin aаң bilimini qaldьrmaq-dьr. Aаң bilim iişinde oquv in 1-nçi orьn tutjaan-dьr. Emma oquv iişi bir өrән aqьr haalda-dьr. Halqlara төvereklerinde volьp duran iişleri dьşindirip durmasaq sotsijaalьbьzьm volmasa gerek, emma Tyrkmenistaan halqьпьң hemmesi vaşdan booja savatsьz diimek mymkiin-dir.

Joqarda aјdan sөzimi berkitmekden өtiri bir-iki saапь mьsaal gөrkezçek:

Tyrkmenistaanda әhli mekteplerde mьң aadama 38-saапь oqьcь voljaar; jeke oovalarь өөz vaşьna aльp gөrenimizde mьң aadama 30 oqьcь voljaar.

Orta mektepleri—„prop tihniiqumlarь“ aльp gөrsek mьң aadama 2 oqьcь geljәr, muqallьmьlьq tihniiqumlarьпь aльp gөrsek mьң aadama 0,9 oqьcь geljәr. Muqallьmlarь aльp gөrsek mьң aadama 1,8 (bir vytiin, oondan sekiz) muqallьm jetijәr, oovalarda bolsa 1,6 muqallьm voljaar. Avньq milletlerden vilьclarь aльp gөrsek mьң aadama 0,2 oqьcь jetijәr.

Indi alsaq aqranomlarь, suv tihniiklerini, doq-darlarь ve qajrь senetgәrleri „oquv bilen hynәр aльp cьqanlarь“ vularьң saапь olardan hem aaz dьr.

Elbetde şu haalь gөrip acьq ajtmaqьmьz gerek, mundan vөjlәk bu durmьşda cьdamaq vol-maçaqьпь: sьnaaqat, hoçalьq, dajhaancьlьq ve

qajrь Ъqđьsaadь iіşlerimizin bu haalda ravaac volmaçaoqь gөrinip duran-dьr.

Meniң pikirimce bu jerde uc saanь puxta әhemijet vermeli meseleler vaar-dьr: ol meselelerimizden I-nçisi oquv pьlaanьmьznь ve өsişimizni „tajaarlav iіşlerimizni şөjle dьzmeli-dirs. Olarьn өөzi Ъqđьsaadь өsişimize varaavar gelip onarьp durmalь-dьr.

II-nçisi bolsa her jьlda cemhuurьjaatьnь bytçetinden oquv iіşine gerek volan pulь vermeli-dir. III-nçisi partijaa qamьtьbьtleri, şuuraa edaaralarь, profsajuuz, qamsamool, qoşcь quramalarь şol gөjberlijәn pullarь gerekli jerlerine voljaanьnь vaarlaap durmalь-dьr.

Туркменистаанда латын jazыvы

Туркменистааның латынcaа тиз геce билçегине 3 заат север болjaar: Туркменистаан jerли halqlары aарасында zavatlы aаз. Олары aаз myдетде латынca savatlы etmek болçaq.

Латын harына qarшы durjaan ruuhaанылар ve зыjaалылар жооqa jaқып (qоңшы çenhuuryjaatlara qараанымызда.

Туркмен dilinde араpca сыqан латынcaа gecirilçек kitaapлар-да өрән aаз.

Şy yc deliile dajanыp Туркменистаан şуураа һөkimedi tyrkmen halqының jazыvып тиз vaqtda латынcaа gecirmegi mymkin tapыp, 1930-нçi jыла cenли tyrkmen jazыvы byтиinlej тәze eliipbije gecmeli, diјip qараар сыqарды. Hem şol qараалы jerine jetirçек-dir.

Туркмен jazыvып латынлаşдырма иіşi 1927-нçi jыл маaj aajындан vaşланды. Şondan бәри aаз-да болса, бир тоpar иіş edildi hem edilip geljәр.

1928-нçi jыл томьсда rajoon, oова муqаллыmlарының hemmesin Aşqabaada jыqнаар, олары латын harы билen tanыşдыр, mekteplerde oқыдар jaалы edip qajтardyq, qursda oqaan муqаллыmlарың saаны 507 aadam. Olardan vaşqada rajoon maqарыp vekiilleri ycин бир aajлыq qurs acылды. 60 aadamлыq-да mektebe cenли terbijecilere-de бир aajлыq acылды.

Netiçede, ooba muqallımlar, rajoon maqar harp vekii illeri, mektebe cenli terbijecilerimiz taze eliirbiji övrenmeklerine göre, oobalarda, rajoonlarda latıncaan başlamaq mumkin boldı.

Öñ arap harp bilen oqıjaan halqlar aarasındaq mekteplerde şu yıl gyjzden latıncaan başlandı. Latıncaan övrenmäge oqıcylyarın hovesi kör.

60 saaqalyq acan mekteplermize öñ 30—40 saaq geljän, indi dool suuratda geljär, ine şöjle dool gelmäni latıncaanın ansaatlyqından görjärs. Mektevi alıp, muqallımlar ve oqıcylyar ööz vojnyndaq vazıpyalaryn öödejärler diimek voljaar.

Aaz milletler aarasında-da latın harp jördiljär. Olar ööz köpciliklerini eliirbiji bilen oqıdyljaar. Başqa milli cemhuurıyatlarda latın harpında kitaaplar aaz basılmaqna göre, aaz milletlerimize mektep kitaaplar jetmezlik edjär. Aaz milletler ycin latıncaan kitaaplar jetişönce mektepler järq durmasın dijip arapca oqıdjaars. Mundan tyrk-tatar cemhuurıyatlarındaq latıncaan iış biir-biirine vaaqly dijen pikir cyqjaar. Eger latıncaan Tyrkmenistaanda giicigip, kitaaplar jetimese, Qazaqystaandaq, Özbegistaandaq ve başqa şuuraa rajoonlarındaq tyrkmenler kitaapsız qaaljaar. Şonın jaaly Qazaqystaanda giicikse, Tyrkmenistaandaq qazaqlar kitapsız qaaljaar.

Mektebe gerekli kitaaplar vaqıtında jetiřmən aaz-kem kiiçikse-de, sintəvir aaxььна çenli oovara-
rajoon mekteplerine gerekli kitaplar iiberildi. La-
tььn harььna geceli vəri, vasyljaan kitaaplarььn
saanь 2 esse artdь. Baalalar eliirvijin aval 10
myң saan vasyrjaan bolsaq, indi 20 myң vasyr-
dьrjaars. Şolarььn vaarььn maqarььp halq qamьь-
saarььoь ve oquvçьlar aljaar.

Uььlar ve javruupaalььlar ycin vasyrььlan
eliirvii 4 gezek vasyrььp 65 myң saanda çьqьp,
jajradь ve jajrajaar.

Javruupaalььlarььn tyrkmen dilin övrenjənlərine
göre, olar latььncaanь tiiz övrenip, latььn harььp
ysdi bilen jerli halqlar ve javruupaalьь qullььq-
çьlar aarasььnda jənilrək suuratda gepleřmelerine
jool açьljaar.

Latььncada vasma—neřijaat iřimiz hem soңa
qaalmajaar kəpcilige, dajhaanlara kəp gerekli
qitaaplar, sььjaasь savat ve Liiniin eserleri vasyr-
ljaar.

2.200 səzli bolan orььşca—tyrkmenge səzligin
səzleri latььnca çьqçaq, tyrkmen dilinin giremaa-
tiikesi bolsa jəne latььn harььp bilen jazьljaar.

Mektebe gerekli kitaaplarььn bolsa arap harььp
bilen vasylmaqььn qadaqan etdik. 1929-nçi jььlььn
birinçi öktəvirinden vařlaap arap harььp bilen va-
sьlmaq vytiinlej qadaqan edilçek.

Gyndelik metvuuqat bolsa aajba-aaj latььn
saxььralarььn ulaldьp geljər. „QЪZYЛ JOOL“
dijen çurnaalььn 4-5 nçi saanь çьqjaar.

Оова рајоонлардаақы саватсыз мектеplerиниде латынсаа гецирдик. Томьсда орта мектеп шәгиртлерин оова-рајоонлара иберип, кәбир јерлерде 1.500-е кимиин аадамьн саватсызлыqlағынь јооq etдирдик. Оова-рајоондаақы араp harпында саватлы болан аадамларьн 30—35%₀-и латынсаа саватлы боландьр. Qаалан 65—70%₀-и де тиз ваqтда саватлы etmeli-dirs?

Ишimizde cekjән qыплыqlара geceli.

Муqаллыmlарьн hemmesi мектеplerде boldь-оьндан, jөөне араpса саватлы аадамлар ycin асылчаq qурслара, degишли hәzirлиги баар муqаллым јооqлыqьндан, оова-рајоондаақы ашчаq qурсларьмыз giиçigjәр. Mектеве ve сыqjaан китаарlara qараанда араpса саватлыларьн латынса саватлы болмасы соңа qaaljaar.

Шәherлердәки јерли қуллыqсылар ve çavaapkәр ишçiler латынсаань тиз өvrenmek meselesine ynis bermejәрler. Латынсаань өvrenmek qыпндыр dijip, өvrenmeden qасыр jөренлерде јооq-dәл.

Tyrkmen dilinde näce sesin baарлыqьн bilimән, täze elipviide artьqmac harp baар dijәнler-de baар.

Baş harp meselesinin çözilmedigi işe vulaşьqлыq saljaar.

Ondan соң узьн ses ycin 2 harp jazmaamьz-da bir näce dyšinmezlik doqдыrjaar.

Gelen harplarǵn ummumь saanь jeterlik bolsa-da, tyrkmen dili ycin hajsь harplarǵn kən, hajsь harplarǵn aaz ulanьljaanь belli bolmaanьlǵn dan, bir topar kəp iışlenjən harplar jetmejər. Şonьn vilen varaavar aaz iışlenjən harplar artьqmac gelip, ambarda jatьr.

Latьn harpьnda imlaa ve adaloqa meselerin qaramaaloqa ьmь maslahat saaoьrьlmaan geldi. Ajdьlan meseleleri ьmь maslahat ɵninden gecirmek-de vɵziipelermizden-dir.

Tyrk-tatar haьqlarǵnьn ummumь haaljaoqdajlarǵna qaraap bir topar ьmь meseleler latьn qamtьtьnьn 3-nçi pilenumьnda cöziler dijip ymiit edjərs.

K. B.

Baalalar  jleri ve vaaqlar 

Terbije ve taql  m n bu gyn n  hiil gerek-
ligin dynj de bilmej n aadam jooq. Mun  za-
maanaam z n haalna g re dyzmek ycin birin i
vaşdan vaşlamaq,  aqn  gici ik jaaşlardan vaşla-
maq gerek-dir.

Jaaşal şda her gyn ul -ul   nq laarlar eme-
le gelip duran bir d vir-de, jaaş caaqlar m z 
jelin, uqrna g jbermek ve jaa pikirlerini bir to-
par jalan, jaşy q zaatlar bilen doold rmaq vol-
maz. Bu maan s s-d r: dujq  n n jan  ojanmaa-
qa vaşlad q  bir caaqa, caaqa q d vrinde ter-
bijeciler ojan q volmaq, caaqlar n jaaşlar n ,
vaşlar n  g z  ninde tutmaq gerek-dir. Bu bi-
rin i irehverlik v ziipesine veril ek terbije jool 
oqlanlar n zehiinlerinin mejline ve tebiqetine u -
q n volmal -d r. Emma bu vaşlanq c terbije  z
vaşdaq aj r bir terbije volmaan, umuum  ter-
bij nin bir v olegi, caaqlara ilerde veril ek ter-
bij nin, k ki-dir

Ejsem volsa bu vaşlanq c terbije gel ekde
oqlanlara veril ek terbij nin h zirligi volmal -
d r. Şon  g re o maqsatlara doqr  volmaq, o
esaaslar  bir vaşlanq c hasaap etmek gerek voljaar.

Ine bu maqsatlar  g z  ninde tut r ac ljaan
baalalar,  jleri ve jaa vaaqlar  n  hiil voljaar-
lar?

Həzir zamaanyňynda, şuuraalar ylkeleri, ve başqa medeni ylkelerde bir näce tipli mektebe cenli terbiye haanalar vaar. Bulardan I-nçi vaalalar vaaqlary, by көөneden väri dynjəniň her jerinde artyq dereçede jajraan bir terbiye haanadyr. Svaqalalarymız munda 4 saaqtan 6 saaqada cenli terbiye aljaarlar.

II-nçi vaalalar öjleri: by jerde vaalalar eçeleriniň iışde boldyqlary vaqytларында 8 saaqt terbiye aljaarlar. Bular көpiräk zaavt ve paavrik jaanларында voljaarlar.

III-nçi jene hem bir dyrli vaalalar öjleri: by jerde söjgili caaqalar, hemiişe jaşaap terbiye alarlar. Bulara her vaqyt şyraaqat vaşylary qaraar.

IV-nçi vaalalar qundaljaan jerleri, vuda jooqarda taaryp etdigimiz vaalalar öjlerine menzeş volyp, jөөne vytiin jaaz ve tomş vaqytларында şeher qыralaryнда асыq jerlerde qurjaarlar.

V-nçi vaalalar mejdaany: vuda tomş vaqytларында təmiiz havaada dyzilen vaalalar vaaqlarydyr. Munda hem mektebe cenli caaqalary terbiye ederler.

VI-nçi vaalalar saanatorjasy—bular hasta caaqalar ycin асылан öjler-dir. By öjler vaalalaryн саақлықларыны сақламақ мақсатын tutar. Асыл қуғылыş таајындан ің көөне ваşындан өгөн көр теçriibeler gecireni vaalalar vaaqlarydyr.

Bu saaqalar quramasynyn vöjle aady jeke jaqşy sözden baaarat bolmaan ulь bir maаныsь baar-dыt. Aqacь baаqlarda, ekinler jaqşy syri- len jerler den öözlerine gerek boljaan, iimitleri aldьqlarь jaalь, mektebe cenli jaaş saaqalar hem baаqlardan öözlerine gerek terbijelerini aljaarlar. Bir baаqbaan nә hiil baаqlara qarajaan bolsa, suv gereklerine suv verip, quuraan jerlerini ajьp, nә hiil seredijән bolsa, bir terbijeci hem „ajaal-er- kek“ saaqalara vaqьp, olarь tanьmalь, olara кө- mek etmeli. olarьn terbijesi ycin „maddь, ve maqnavь“ aаq-bilim ve matьrjaal taajьndan ge- rek bolan her zaady hәzirlemeli volar. Oqlanla- rьn jaaşajьslarь ögән saada ve teвььoь volьp, in jaqşy gөrjән zaatlarь hem oьnlar-dыt.

By meseleden pejdaalanьp terbijeciler, oqlan- larьn her hiil dyzginlere qojaar. Olara gerek bolan zaatlarь hem төveregine jьqnaar. By gyn şeherlerden uzaq volьp, medeni aadamdan bir zaat gөrmән jөrән, bir aadam bilen zөhmetin y- tinde her hiil qьnlьqlarь dөren, geciren bir to- par sьjaaxatlar bilen çyrbe-çyr zaatlarь gөren aadamlar aarasьnda nә hiil tapaavьt vaar bolsa, bytiin pikiri dujqьlarьnyn vaar terbije edilen bir saaqa bilen mektebe cenli terbije gөрmedik va- lalar aarasьnda ondan hem ulь bir tapaavьt vaar-dыt. Şoңa gөre mektebe cenli terbije haana- lar saaqalarьn zehiinlerini aсьmasь, dujqьlarь- nyn gyjclenmesi ycin tutjaan maqsatlarьna her hiil oьnçaqlar ve oьnlar bilen jetip biler. Bu

joolda terbijeciler şu zaatlarъ pikirlerinde saqlamaly. I-nçi caaqalargъn ӨӨZ dujqylargъ başlanan pejdaaly zaatlara giin suvratda jool berilsin. II-nçi caaqalarda tәze-tәze pikirler ve dujqylar ojaadylsyn.

Oovalarda, şeherlerde caaqalargъn jaaşajbşlarynъ seretsek gerek. Bular her vаqyt ojnajaarlar, ellerine gecen her zaady ojnçaq hesiip edijerler. In zyjaada jaqşь gөrip ojnajaan zaatlarъ hem qum voljaar. Şona gөre «piravel»: jaaşaqьq caaqalara „qumcylar“ dijip aat berjәr. Bu haallara qaraap baalalar vaaqlargъ 1-nçi noobatda iişletmek hem tevbьqь zaatlar bilen işe başlaar. Qum, ьlaaj her hiil kesilen cьbvьqlar, jaryraqlar, gyl-ler jәli zaatlar baalalarynъ ьxtьjaaryna beriljәr. Bu zaatlardan baalalar her hiil zaatlar işlejәrler.

Bulardan başqa, dyrli-dyrli ojnçaqlar, toqalaqlar, piil, azal, ootly, aadamlar, eskerler, hajvaanlar jaaly zaatlarъn, gөoreldelerini baalalar vaaqь jьqnaap caaqalargъn ьxtьjaaryna verer. Bular ӨӨZlerini inçinaarlar, dajhaanlar, işciler jelerine saajьp heves bilen ojnajaarlar. Baalalar vaaqlargъ vөjle zaatlara nәce paaj bolsa şonca jaqşь işlәр.

Caaqalargъn jene hem in jaqşь gөrjәn zaatlarъndan viiri: cьzьq cьzmaq ve suvrat cekmek-dir. Şona gөre baalalar — vaaqlargъ, qalam, qaaqьz, her tyjsli vojaqlar, tahta, miil jaaly zaatlar tapьp, olargъ jaradycьlyqь doqьgь gөtermeli-dirler. Provel: baalalar vaaqlargъ ӨӨZlerine gөre iincge hynәр

quramalarъ-dыr“ dijip aјьdjaar, ine 4—5 jaaşla-
rъndan başlaap vөjle өjlerde terbijelene baalalar,
өrөн оңат suvratlar el işleri gөreldeleri başoјa
çyrbe-çyr zaatlar bile jasaap, bytiin duјoыларънъ
mejdaana qojjaarlar. Emma bulara gerek volan
zaatларъ tapъp vermeli, ve өөzlerine hem jool
başcълыq edilmeli-dir. Bu işlerin, vaarъ caaqala-
rънъ varmaqlarънъ, ellerini, gөzlerini, qulaqlarънъ
bytiin pikir ve duјoыrарънъ gyjclendirmek ve qu-
vatlandырмаq giimnastiikeler-dir.

Baalalar vaaqlarъ, caaqalarънъ, өөz başdaq
oјьnларъна giin suvratda ыxtыjaar vermeli, cunki:
bular өөz hөvesleri bilen her hiil oјьnlar tapar.
Tөk-tөk, iki-iki, yc-yc volъp oјьnaarlar, өөzlerinde
jooldaşлыq pikir ve içtыmaaoы duјoыларъ ojaanan-
soң ulъ-ulъ toparlar quraap, viirigijerler. Oјьnla-
rънъ maanыларъ gide-gide yjtgejer.

Aoқaclarda oјьnamaq, jaqънъ jerlere gezmek
jaalъ zaatlar hem caaqalarънъ duјoыларънъ ojan-
дыrar.

Jaaşaçыq caaqalar bir nice vaoыtlarda vaoыşь
hajvaanlar jaalъ voljaarlar. Buda tevъboыь zaat-
lardan-dыr. Baalalar өjlerinin hem vөziipesi vi-
ларъ tevъboыьatdan daşa cыqmaan terbijelemek, vo-
lanъна gөre terbijecilerin işleri qъьnalар. Vөjle
bir aoыr haaldan nө hiil qutълыр vilerler? Bir
sөz bilen çoқaap verenimizde baalalar vaaoынънъ
jaoыşь quralmasъ bilen qutълыр viler. Baalalar
vaaqlarъ şөjle volmalъ. Bir tarapъ jarыq oјьn

mejdaanь, taamlarь giinirək—giinirək volьp, caa-
qalar jaqşь havaa alьp bilsin. Baaqlarьnda hem
her hiil aqaclar, ɵsimlik ve qum daaşlardan te-
vььoat burclarь, volдьoqь jaalь җaanль hajvaan-
lardan hem saqlanmasь, qььп volmadьqlarь, vol-
malь-dьr. Vaqşь hajvaanlarьн jeke suvratlarьн
gɵrkezmek билen qanaaqat ediler. Qььsqa suv-
ratda aььdanda baalalarьн vytiin hɵveslerini ojan-
dьrҗaq zaatlar baaqlarьnda tapьmalь-dьr. Sonra
jaqььп jerlere gezmeler terbijecilere ulь kɵmek
eder. Jɵne şonь jaatdan cьqarmalь-dəl: baaqda
volсьп, gezme vaqьtlarьnda volсьп oqlanlarь
gɵrdikleri zaatlar билen tanьş edende ve jaa gyr-
riңler aarasьnda jalan — jaşьrьq zaatlar билen,
oqlanlarьн pikirlerine jooq ve volmaҗaq, uqьrsьz
zaatlar giirdirmeli dəl. Cynki ileride berilҗek
ulь terbijəniң kɵki by jerde başlajaar.

Baalalar билen kemsis ve baalalar dilleri билen
kepleşmeli dəl. Sɵzi acьq, doolь, zɵzlemleri hem
qььsqa ve dyşinikli keplemeli-dir. Bularьн elle-
rine berilҗek kitaap hem jeke suvratль kitaaplar
volar. Bu kitaaplarьн suvatlarь ystinde hem ter-
bijeciler gyrrinler ederler, caaqalarada dyşindikle-
rini aььtdььrlar. Emma sɵziң doqrь keplenmesine
qajraat eder. Baalalara bu terbije haanalarda
oquv — jazuv ɵvretmezler. Jɵne sonqь jьllarda
amalь suvratda, hasaap ve eliipvii билen tanьş
ediljər.

Baalalar terbije haanalarьnda tutьlҗaq maqsat
şular-dьr: I — Caaqalarьн endaamьньн dyzginli

suvratda jetiřmesi ve kemciliklerin jooq edilmesi. II—Bəř dujoqların gyjclenmesi. III—Təvereklerinde bolan zaatlar bilen tanıřdırılması. IV—əözinde bolan kömek etmək dujoqlarınyň gyjclenmesi. V—Bilimlerinin artması. VI—Dilin acılması. VII—İçitmaaqlı (iilcilik) jaaşajı ve zehmet dujoqlarınyň gyjclenmesi. VIII—avadanlıqlı islemek dujoqlarınyň quvatlanması. XI—Başararlıq ve başarmaq Gyjcinin artması. Inha baalalar baaqlar ve terbiye haanalar şu maqsada göre dyzilmeli. Ve haqlıqlı terbijəni berip, her bir taajdan gyjcli ve quvatlı baalalar həzirləp 1—nçi basqlı mekteplere řəgirt jetiřdirmeli-dir. Ine bəjle terbiye haanalardan jetiřen řəgirtler bilen ypçin edilen 1-nçi basqlı mektepleri hem kemsiz 1-nçi basqlı mektepler bolar.

Mekteve cenli terbiye 7—8 jaařa qadar davaam edjər. Ondan soñ baalalar tertipli oquv řaajlarına—mekteplere gecjər.

M. řaatbraat oqlı.

Jazan; A. X.

Rajoon maqarǵf inispektirlerimizin iisengiligi.

1928-nçi jylǵn 15-nçi maajǵnda tyrkmenistaan cemhuurijaatǵn merkezi bolan aşıabaatda, tyrkmenistaan latǵn qamǵtǵ tarapǵndan rajoon ve oova mektepleri ycin iki aajlǵq muqallǵmlar qursǵ aǵldǵ.

İki aajlǵq qursǵn aǵlmaqǵnǵn dyjip sebevi jaqǵn gǵz ǵnine tutǵlan vǵziipe tyrkmenistaanǵn rajoon ve oova mekteplerinde 1928-nçi oquv jylǵndan vaşlaap tǵze latǵn eliipviisin durmǵşa gecirmekdi.

Şu meselǵni tyrkmenistaan qamǵnǵst (balşavǵqlat) paartǵjaasǵnǵn her bir jǵqnaqlarǵnda seretdirilip, şolarǵn kǵmegi (ruqovotstvaasǵ) bilen jyze şyqarǵldǵ. Nem şol ortaagelip şyqan meselǵni jerine jetirmek ve iki aaj icinde muqallǵmlarǵ tǵze latǵn eliipviisi bilen qanaaqatlanar derecede etmekdi.

By severciligi orta mektepleri oqadǵp, pettexniiqomlarǵ qutaranlar bilen oova ve rajoon maqarǵf inispektorlarǵmǵza jyklendi. By jerde orta mektepleri oqǵdǵşylarǵmǵz ve orta mektepleri qutaran jaaşlarǵmǵzǵn, qursa jǵqnalan oova ve rajoon muqallǵmlarǵnǵn aaralarǵnda tǵze latǵn eliipviisini haqǵbǵq durmǵşa gecirmek jooldǵnda

уль вақыз несиіқат алып бармақды. Шонлық билең жыл војь иісләр, јаадаан муқаллыmlарь тәзе латын елиіпвиісіне гесме жұмысна гөвинсиз воланларда жооқ дәлди. Емма рајоон ве оова мақарыф иниспекторларынн, тәзе латын елиіплиісіни һақырқы дурмыша гесirmek жоолында ажратын вақыз несиіқет алып бармасынн саajasында қурса јықналан муқаллыmlар соңқы вақытларда тәзе латын елиіпвиісіне ажратын һөвесли сууратда қатнашдылар.

Іне шөјле волып 15—20 гын ицинде тақтымынан 570 рајоон ве оова муқаллыmlарынн јықналанн гөрдик. Іне шы ақыр жұмысларн аңсаат ве жеңил сууратда иіш јyzine сықмасы рајоонларда ве иіл аарасында гејзән мақарыф иниспекторларымзын арқасындандыр.

Шулар жааль өңлерине қојылап ақыр жұмыслар жеңил бир һаала гејтиріп һақырқы иіш јyzine сықаранларынн ве гејчекде һем партыјаанн жоол ващсылық билең шулар жааль иішенир сууратда иішлемеклерине ынанјаарс.

Jazan: P. A

Оова сьjaась—маџаарыf метвuuџат иишлери.

Оова сьjaась—маџаарыf метвuuџат иишлери, оова џырааџаџааналагында волыp, џоньн yсти билен џызыл саажхаана ve jaa merkezi dajhaanlar џинде волмалыдылар.

Bu иишн аахырыџ tutдыџ маqсады: оова сьjaась—маџаарыf метвuuџат иишлерини, шеher иишци ve қиллыџсылагыны tutдыџ маqсатлагы билен доџрылаар алыныp барыла, бизн jool бащымыз болан partyjaамызын vџziipelepi jerine jetildiџи ve hџkimetimizin satsьjaalьzma jaqьynлащдыџь болjaар.

Шu zejili маqсатлара гџре оова сьjaась—маџаарыf метвuuџат иишлеримиз berk дурмыщда гџрiлiп бирлешик dajhaanlar aарасында partyjaамызын ve шуураа hџkimetинн umuumь џџz tџvereginde болан, ажратьын dajhaanlar aарасында tutдыџ joolь, маqсады волыp гџринjџр.

Оова сьjaась—маџаарыf метвuuџат quramaамызын hemmeden џнрти џџz сьjaасатынь jajradьp, џонь оова dajhaanlar aарасына daаџьtмаqлыџь бирнџи воорщды. Bir tarapdan her hiili сьjaась ve ьџtьsaady savaallar jaqьyn ажратьын medini иил соvaаллагы hem щol ajtdьqьмыз оова сьjaась—маџаарыf метвuuџаат щаajлагымызда ve щоңа jaqьyn бащџа оова quramалагында gyrrн ediliп yсти асылмалыды.

Emma bu hemmesi däl.

Umumъ sьjaasъ işlerimizin oova aarasьnda jerine jetmeklik hem oova aadamlarьnь sөvaalь volmalarьna vaaqlь zaat volar. İkinci tarapdan dajhaanlarьnь öözlerini hem көeneden ulь jer tutьp geljөн aadatlarьmьzdan hudaaja ьnanmaqlьqdan öözlerini uzaq tutьp, onьn ornьna her hiili: doqtarlarьnь gyrrinlerine dьnsalmadan hem volьp biler. Joqsam jekelikde hiic vaqьbt sotsьjalьbьzm quramaq volmaz ve mymkiinem däl.

Şuңa göre oova sьjaasъ—maqaarьf metvuuqaat quramalarьmьz oova dajhaanlarьnьn savatsьzlyqьnь jooq edip her hiili ьlmь işler bilen olarь tanьşdьrьp ve olarьnь qьbьnlьq gөrip dьşinmedik jerlerinde көmek vermeleri zerrur-dьr.

Şunlyq bilen dajhaan ve daihaan ajaallarь her hiili sьjaasъ ve ьqtьsaadь işleri ьlmь joollь bilen өvirenip partьjaamьzьn høveskər bir көmekcisi volьp paartьjaanьn gөrkezen joollarь bilen tәze bir hoçalьq dyziçleri jaalь, tәze qaanat jajьp, usьp varjaan sotsьjaalьbьzma jetçekleri doqrь-dьr.

Her bir oova aarasьnda volan işlerimizi oova sьjaasъ — maqaarьf metvuuqaat quramaamьzьn voorçь-dьr: hajsьki her hiili sьjaasъ tabşьrьqlarь jerine jetirip, şonь birinçi sovaal ornьnda tutьp işciler sajuuzь bilen dajhaanlar qatnaşьqьnь doqrь bir joola qojmaqlarьnь. Jaqnь munьn öөzi

birinçi әhemijetli mesele volьp birlikde sotsьjalьbьzm iişine көmek etdikleri volьp сыqjaar. Dii-mek oova сыjaasь—maqaarьf metvuuqaat quramaamьbьn kәbir edaaralar jaalь in әñirti bitirçek iişi şu-dьr.

Birlikde iiş alьp varmaq.

Zehmetkeş oova dajhaanlarьn aqьz viirciligini әөzine cekmek oova сыjaasь—maqaarьf metvuuqaat quramaamьbьn voorçь-dьr. Bizin oova сыjaasь—maqaarьf iişlerimiz jeke әөz iişlән çaa-larьnьn icinde volmaan, her jerde, baazarlarda, көse jyzlerinde, jьqnaqlarda, hatda dajhaan, ve dajhaan ajaallarьnьn ellerinde hem qaaqьz jyzine jazьlan her hiile vөsijetler volmalь. Hajsьki olar hem әjlerinde oqьpьr vaar sovaallarь bir-bir gөslerinden gecirip dyşinerleri jәli. Jaqьnь ondan-da jaqьbraaq qazijet, çirmaal ve kiino ystleri bilēn gөrkezmegi ikinçi tarapdan umuumь oova iişlerini tutmaq gerek, hajsьki көmek vermәge gelen her hiili qamsamool ve deleqaatlarь. Şөj-le. Volanьbьqda her bir dajhaanlarьn birlişen jerlerinde qьmmatьlь jaqьşь iişe әkte aadamlar ve satsьjaalьbьzma pejdaalь iişlerin gelip сыqmasь mymkiin.

Qarьpьrлар aarasьnda iiş alьp varuv.

Blmь iişlerimizin әsmekligi oova aarasьnda volan qarьpьr ve vatьraqlara vaaqьlь zaat-dьr. Şona gөre oova сыjaasь—maqaarьf metvuuqь iişlerimizin

şu zejilli qarъbrlar bilen aqъz birlikde iş joritmekleri gerek.

Batъraqlar birleşigi partъjaa quramasъna vaaqъly bolan edaaralardan-dыr. Hemme sъjaasъ quramalarъnъ birlikde k mekleşip oova sъjaasъ—maqaarъf metbuuqъ yjşmelerini oova aarasъnda berk ajaqa qaldыrmaly. Birinçi  nlerinde duran v ziipe-dir. Jaqъnъ ikinçi hiili ajdanъmъzda batъraqlarъnъ savatъly volъp kitaap qazijetlere dъşinip her bir oqaan zaatlarъndan jaqşъça maqъlummaat almalarъ partъjaamъzъnъ v ziipesi ve suuraarar  em-hurъjaatъnъnъ tutdъq sъjaasatъna şolarъnъ dъşinmeleri joqarqъ quramalarъmъzъnъ etmeli iisi-dыr.

Puqaralarъnъ, batъraqlardan ajratъbnъ her hiili j qnaqlarъ ve her hiili gyrrinleri volmaly d l. Bular her bir işlerini birlikde alъp varmaqlarъ gerek.

Ajaallar aarasъnda iş alъp varuv.

Ajaallar aarasъnda bolan işleri ajratъbnъ alъp varmaly. Ajaallarъnъ iizda qaalmasъ umuumbъ turk tatar milletlerine qaraanъmъzda, tyrkmen ajallarъ iizda-dыr. Bizin  nimizde ş jle bir ulъ mesele durjaar olam hajsъki k one aadaatlarъmъzdan biri bolan, ajaallarъ aadam uruxъna salmaan, olarъ bir zaatca g rm n, şuuraalar h kimetiniň berdik azaatъlyqlarъndan daşda tutъp j rişlerinden, şolarъ azaat etmeklik-dir. İkinci tarapdan şynъhem jaatdan sьqarnaly d l! eger ajaallar qatnaşqъ bizin her bir işimizde volmasa, onda biz

hiic vaqьtda satsьjaalьzьm quraap bilmers, quramaqlьq mymkiin dəl-dir.

Bu sovaalь birçe oova sьjaasь—maqaarьf met-vuuoь quramaamьzьn ɵninde qojmaan, belki hem-me ьuuraa edaaralagьnьn voorçь-dьr dijip bilme-li ьona gɵre her bir quramaa ajaallar gyjçiniн ɵsmesine seredip, ьolagьn aarasьndan qarььp dajhaan ajaal qьzlagьnь ьlmь sьjaasatlara cekip olarь her hiili qarьratььp ve edaara iьlerine cekmekleri gerek.

Ajaallar aarasьnda iь jɵrizməni, ajratььn aj-aallarьn ɵz jьoьnaqlarьnda jyze cьqarmalь, her biirisiniн hɵveseklerini dyьindirmekden ɵtiri jaqьn olarьn aaralagьnda edaara iьine, maьььn iьine, oquv ve iң vərisi ɵz sovatsьzlyqlarьnь jooq etmə-ge iь gɵrmeli.

Dyьindirme: Ajaallar aarasьnda her hiili iьi alьp varmaqьq joolь jerlikli ajaallar merke-zine vaaqlь-dьr.

Jaaqlar aarasьnda iь alьp varuv.

Jaaqlar aarasьnda iьi jɵritmeklik sy zejilli aqqьnlardan evaarat: jaaqlar cьn jyrekleri bilen viziң verdik sьjaasatlarьmьzньn aljaarlar. Jooldaь Buxaarьn aaxьrçь partьjaa sijeziңde ajdьjaar. Ovalam, həzirde jooqsьllar bilen vaaqlar aarasьnda dajhaancьlьq daavaasь devəm edip gelmekde. ьonьn vараavarьnda jooqsьl jaaqlarьnьn vaaqlar aarasьnda qatь gyreqler volьp geljə.

Hacanki bizler ööz jaaşlarǵymǵyñ iişine bahaa bermedik vaqıtymǵyda, baajlarǵyñ öözi biziñ jaaşlarǵyñ şyzejli qajraatly, quvatly bir joolda vojnylarǵyna jyklenen vözipeleri jerine jetirjёнliklerine bahaa berendirler. Ikinji tarapdan millet urǵşyn başdan geciren jaaşlar hem hэzirki vaqıtta birleşik iişlerinde iişlэp, rьjaancылыq, ters pikirliere qarşь ööz pikirlerini jьoь-jьoьdan jazmaqdadьrlar.

Оова сыjaasь—maqaarьv metbuuqь quramalarymǵyñ nэ hiili iişleri jaaşlar öñinde durjaar?

Bu sovaala vaaqьly volan qajtarqьlar partьjaa qamsamool quraltajlarǵynda jaqşьça seredilip qarǵьp jaaşlarǵynьñ ilmi hөveselerini yc jooldan evaaratlyqьñ ajdьjaarlar.

1) Jaaşlarǵymьz birinji haraçaatsьz volmaqьlyq islemeleri bilen varaavar öөzleriniñ vөziipelerini mundanam jaqşьlatçaq voljaarlar.

2) Jaaşlar birleşik iişlerini өgrenmek iislejэrler, gelecekdэki oova iişlerini jaqşьlatmaq maqsatlarǵь bilen.

3) Jaaşlar her bir iişi haqьly bilen alyp vartmalarǵь joolьnda bedenleriñ saaq volmalarǵynьñ jaqşь gөrjэrler.

Şol sebeplere qaralanda jaaşlarǵyñ hemme iişleri hem joqarqь derecede volmaqьlyqь gerek. Ortaa giiren sovaallarǵь birlikde seredip doqьry joola qojmaqьlyqь.

Өкте ve ilimli ooba işçileri.

Ooba sьjaasь—maqarьf metbuuqь quramasь işini vaşarьp bilček ooba dajhaanlarь bilen birlikde işe өktelerin qoşьlmasьna vaaqlaap umuumb ooba durmьşьna seredip alьp varmalь. İkinci tarapdan şөjle aadamlar şo quramaamьzada gerek her bir işi jaqşь vaşarьp dajhaanlar aarasьnda doqь jөriderleri jәli şөjlelik bilen her bir өktelerin işine ve okdelere ajratььn өөzleri gyrrin edip işine ve olarьn dьşmedik sovaallarьn dьşindirip her bir işine kömek bermeli.

Şolarьn ysti bilen qarьp, vatьraqlardan ta-jaarlamaq işçi gerek. Jaqьn şu jaqьnda volçaq şuuraa sajlavьnda şu ooba quramalarьn birinçi mesele edip ooba durmьşьnьn jaramazcьlьqlarьn ajrьp şonьn jerine geleçekde her bir ooba quramalarьmьzьn өңe gitmesine jaqşь qamьnьbs-lyq jyreginden cәre görmeli-dir.

TƏZE JOOL

İşci dajhaan zəhmetkeşler biirigip,
Azaatlıqqa doqduydılar təze jool,
Zıyaanlı durmuş dybinden qırıp,
Medenijet dyzməge doqdu təze jool.

Əktəbir özgerşi azaatlıq verdi,
Daaqaan iil öz başdaq həkimet qurdu,
Qarlatdan ojandı ajaq turdu,
Durmuşa jaramlı qurdu təze jool.

Acıldı her jerde ılm qarışı,
Eşdiljər havaada „raadıjoo“ sesi,
Aaң — bilen qatnaşjaar iilin kəpisi,
Millete pejdaal doqdu təzd jool.

Ar p harp latıncaa əgrildi,
Jaşajışlar medenijete diireldi,
Kəone durmuş təzelige cəvrildi,
Jaqış jaşajışa doqdu təze jool.

Hemme jerde raadyjoo тырpuun qurmaaqa,
Uzaq jaqььп habarлашыр durmaaqa,
Ekiş jeri maşььп билen syrmäge,
Durmьşa gerekli doqьдь tәze jool.

Oqььmaaqa calьş erkek hem ajaal,
Aaң — bilimin ortдыr volmaqьп hajal,
Ojan qaарьл volma jetdik paajьп al,
Sizin ycin qurьльp-дыr tәze jool

Zәhmetkeşе doost dәl şeriiqat aadat,
Şolar paqat muqьt hoora menpaqat,
Bşanmaan aaldava durmьşьп dyzet,
Indi size ьльm berer tәze jool.

Tәze gelip kәөнәң vaqьtь gecen-dir,
Bnqьлаар aaң-bilen nuurьп sacan-дыr,
Zьjaanль aadaatlar durmaan qacan-дыr,
Jalqьmль — rөvşenli doqьдь tәze jool.

Bilimsiz iilimiz jyregi daaqьль,
Indi muqьt-hoorlar joollarь vaaqьль,
Aaң — билen calьş ej dajhaan oqьль,
Ojan indi doqьдь saңa tәze jool.

Şykwif Hoça.

A. Begcaan oqly.

Etnoqraafija çəhetinden tyrkmenistaanь өgreniş.

Halqьn jaaşajşьnь, diini aadaatlarьnь, matalarьnь, atalar sөzlerini, oqlanlar oьnplarьnь, qьzlar lәleleri jәli halq aarasьndaaqь kөone halq edevijaatlarьnь ve jerli şaahьr aьdьmtlarьnьn maaddь ve hәzirki medeni haallarьna doqьr gelen halq aarasьndan dyjoji dyşinçe doqьdьrmaq; tәze halq medenijetin inь vaşьlça meselelerinden-dir.

Etnoqraafijaa jaa etnoloоqьja tәze bir pen-dir. By pen vөjik өktөvir ьnqlaavьndan soң gyn doqar halqьnьn aarasьnda iişlenip vaşladь.

Bu saqaa cenli tyrkmen halqьnьn maadda ve medeni haalь haqьbьr ьlmь, peni maqluumaatlar jooq dereçede diimek voljaar-dь kөone ata-baavalagьn ьrьp aadaatьnьn icinde jaaşaar gelenliklerinden by iişlere kәn әhimmijet (ynis) vermediler. Ve өөz ata-baavalalarьnьn dövrindәki nijet durmьşьndan bir eser bellemediler. Egerde bizler by iişe, şy gynki tәze medenijt dövriinde ulь әhimmijet verip bytiin halq aarasьndaaqь kөone taarьbьxь edevijaat matьrjaallarьnь jьoqnamasaq jene oon jьldan by taarьbьxь matьrjaallarьn 50%-di halq icinden jaatdan cьqьr jitip gitçek-dir. Şonьn netiiçesinde kөone taarьbьxь durmьşь medenijet haallarьnь bellemәge matьrjaal tapьp volmaçaq-dьr.

By meselənin özi көр jaqşь bir mesele bolmaq bilen baraabar bu işde calşьjaan her bir tyrkmen jigitleri, aваль bilen millete ulь хьzmat eden ve medenijet aalamьna ulь bir hazььna vaqьşlaan haasaarlanjaar.

2-nci oova halqьnyң aarasьnda təze durmьş quramaqda ve təze medenijet doqьdьrmaqda ulь хьzmat etdigi boljaar. By işi bitirmek bir—iki aadamьnyң elinden gelcek iş dəl; şonyң ycin her bir oova şuuraa mektep muqallьmlarь ve mektep oqьşьlarь, halq aarasьndan ööz ellerine dьşen edevijaat ve hejkelcilik jəli көөne taarььхь matьrjaallarь Aşqabaat şeherindəki „tyrkmen bilim edevijaat yşmegine“ vaqьtль—vaqьtьnda joollaap durmaqlarь gerek-dir.

Donqan* (ciin) halqynñ tyrk taze eliipviisine gestegi.

Donqanlar kimler-dir?

— Donqanlar, aslynda ciin halqynñ bir urqy-dyr. Ene dilleri-de ciin diliniñ bir buqdaqy volyp, šiiveleri-de ciin šiivesinde-dir.

Bular ciin juurdynñ gyn vatar tarapynda uyişmek bir haalda jaaşaar-dyrlar.

Indiki zamaanlarda ciin juurdynñ her tarapna daaqaar-dyrlar.

Donqanlaryñ kəpisi dajhaancylq bilen eklenjərler. Aaralarynda sevdegər, vaajlarynda donqanlar, nəce jyz jyllardan vaar-dyr ereklerini dolaap alan qaşqar, terençi ve qyryzlar jəli tyrk halqlary bilen jaqyn otyranlyqlary ucin, olaryñ dilleriniñ təsiirine dyşip qaalyr-dyrlar.

Donqanlaryñ çaan hasaavy haqynda uzyl kesil bir maqluumaat jooq, jəone volary 30 miljən cen ediljər. Gecen mycəniñ (asryñ) vaşlarynda ciiniñ gyn vatarlyndaqy volan şulyqlar sydamaan, orsijet juurdyna gəcip gelip-dirler, Şu həzirler-de bular dyryz, qazaq, ozbek cemhyryjaatlar jaaşajaallar-donqanlar, qoñşylary volan musylmaan tyrklerin təsiiri bilen ыslaam diimini qabuul edenlerinde, diini jool bilen „arap eliipviisini“ qabuul etmeli volyp-dyrlar.

Şonьң ycin donqanlarьң şu gyne cenli iişle-
dijənləri arap eliipviisi volьp gelip-dir. Bu eliip-
viiden pejdaalananlar, jeke donqan ruuxaanь-
larь ve donqan mekteplerinde oqьjaan oqьcьlar
volьp-dьrlar. Şøjle volanь şoң donqan halqla-
rьньң aarasьnda oqьmьşlarь, bilimlileri aaz-dьr.

Donqanlarьң ajaallarь-da, erkekleri jəli aan
bilimden iizda qaalьp, şu gyne cenli byrençek
ve jaşmaqlь-dьrlar.

Bu doqьrда vəkide pьrapiist copanzaada bilen
gyrrindeş volьp, donqan vөөkili „Jaaqur zan“
efendiden maqluumaat alьnьp-dьr.

Təze tyrk eliipviisi ve donqanlar.

Şuuraalar birleşiginde jaaşjaan donqanlar,
şu jьльн vaşьndaqь taaşkentde volьp gecen mer-
kezi jaңь tyrk eliipvii qamьtьtьtьньң birleşen pile-
numьna gelip, өөzlerinin dilleri ycin „latiin esaa-
sьnda dyzilen tyrk təze eliipviisinin“ dyzilip ve-
rilmesini sooraap-dьrlar. Şo vaqьtьң өөzinde
merkezi eliipvii qamьtьtьtьньң jaanьndaqь bilim
şuuraasьna qьroqьzьstaan tyrk jaңь eliipvii qamь-
tьtьtь taajndan bir, donqan maqarьf iişciləri taajn-
dan hem bir, vularьң өөz dillerine laajьq iki
saanь „donqan eliipviisi, laajьxasь“нь dyzip hə-
zirlenip verilip-dir. Bu laajьxalar, vytiin birleşik
ьлмь aqademjaasьna ve ьлмь şuuraanьң hemme
aqzaalarьna iiberilip, bu haqda olarьң raajьla-
rьнь-pikirlerini sooralьp-dьr. Alьnan çoqaarlara

qaraanda, şuuraalar birleşiginiñ icinde donqan dili bilen jaqъьndan tanъş volan bilimliler heniiz jooqдыr. Merkezi tyrk jaңь eliipvii qamътьтьь, donqanlar aarasыnda асьлан şuuraa mektepleri ycin oquv kitaaplarъ hәzirlemekliginiñ gerekdigini nazara алып, by meselәniñ 1-nçi kezekde cөzilmesini qaraar edip-dir. Şunьd ycin hem qъrғъz maqaarыf хalq qamъsaarлыqында vytiin donqan mektepleriniñ oqъdъсьсь volan „Jaaquur Sulejmaan oqъь zan“ şo gynlerde „bekә“ caaqъьldь. Şo mьnaasъbat bilen Әzerbejçәni өvrenen cemqijetiniñ tyrkoloozъ vөөliminde bir nәçe gyne ceken gyrrini ve geңeşler netiiçesinde donqan eliipviisiniñ meselesi cөzilip-dir.

Hәzirki birleşdirilen tyrk-tatar jaңь eliipviisine jeke bir harp artdыrлыр, donqan halqъьniñ tарапындan qabuul edilmesi qaraara алып-дыр.

„Arzъ Tyrk“.

Әzerbejçәn jaңь jool ve qamъььst gәzjetleriniñ muxarralarындan Miir Abbaas Miir Baqъь Zaada,

„QЪZЫL TAMOQA“

Ozbekistaan cemhuurьjaatь tәze latьbn eliipviisine başqalara gәre iizirәkde qaalyр gecenem bolsa, edilen xasaabaatlarьna qaraanda diimek bolçaq özbekistaan cemhuurьjaatь şәjle qьbn ve çoqpaarpğәrlik iiş xasaavьnbь jaqşь onarьp geljәr. Jәәne bir jetmezciligi vaaram bolsa, alam vasma xaanaa vaaqlь zaat.

Özbekistaan cemhuurьjaatьnda özbek dilinde 18—saana cen her hiili qazijet, curnaallar cьqar-ljaanam bolsa şolarьn viirindenem tәze latьbn eliipviisine bir saxььpa doolь jer verilmejәn-dir.

Bizler hemmәmiz birden şu auqьrda dьqqat edip jool acsaq özbekistaan latьbn qamьtььtь өөz aaralagьnda volan bu zejilli kemcilikleri өөz volşьna iivermәn xaqььqь doqğь joola salma caarasьn tarçaq-dьr.

Ikinçi tarapdan seredenimizde şu jьl tәze latьbn quramaamьza ulь bir aadьm aadьldь. Özbekistaan cemhuurьjatьnda şu jьl aьbratьbn tәze latьbn eliipviisi ycin bir qurama dyzilip I-nçi janyvaar aььndan samarqantda aajьda bir „alaanga“ aadьnda ceper edevijet [curnaalbь cьqьp ve aavqьst aajьndan taaşkentde hem hepdiliq „qъzьl özbekistaan“ qazijeti cьqьjaar.

Bu zejilli joqarь saanlarda cьqьjaan qazijet ve çurnaallar turk-tatar milletinde ve şuuraalar hөkimetinde dyjpli yjşme hasaaq ediljər.

Təze latьп elipviisi bilen basььp cьqan gazijet ve çurnaallar orta gөnişde ulь harp bilen basdььljaar. Өньң sebevi I-nçi texnike (**ТЕХНИЧЕСКАЯ**) işlerini II-nçi hem Өzbekiztaan cemhuurьjaatьпьң her bir oqььqlarьna təze latьп elipviisini jajьratmaq-dьr-

Өzaekistaan vasma haanalarьnda basdььljaaп kitaaplarьң aaxьrlarьnda təze latьп elipviisi bilen bir nəce sөzleriң jazьlmasь jaqşь ve Өrən əhemijetli hajsьki gelecekde-de jaqнь mundan vujle basdььrlan kitaaplarda hem jazьlsa.

Өzbekistaan çemhuurьjaatьnda təze latьп elipviisine çaan cekijən aлььmçaan (Өzbekistaan qamьтьтььпьң çoqaarkəp sekretaarь), zarьt şarььpov, vaxь ve vaşoqa bir nəce jooldaşlarьmьz-dьr. İkinci tarapdan qaalan vaşoqa iş vaşarjaanlarьmьzьң hem joqarqь jooldaşlarьmьz jaalь Өzbekistaan təze medeni işlerini joqarь qaldьrmaqььoqa çaan cekip işlemekligini soorajaars.

Təze quramaamьz bir aaz naaraazьsьььq gөrkezmekde: olam Өz aaralarьnda volan işci—dajhaanlar savatsьzлььoqьп jooq etme yjşmesiniң jooqlьoqь.

Şoңa gөre 4-nçi nomьradan vaşlaap „Өz Өzini“ tanqььtlama dijen quramasьпь ocьjaar. Şu

zejilli volьp vaşoqa quramalarьmьz hem cьn jyrek-
leri bilen jaryşьp gecmeleri gözleniljær.

Hәzirki vaqьtda 5-nçi cьqьşьnь aldьq. Şona
göre tәze quramaamьzьn doolь jetdigice iişlәp
aaxьrқь maqsada etmelerini islejәrs.

Jazan bekiden: *Aqa-Zaada.*

Türkmenistaan „QЪZYЛ JOOL“ çurnaаль

Türk-tatar milletlerine berilan medeni täze latъьп eliipbiisi gyn-gynden көpelip өsmekde-dir.

Hәzirki waqьtda täze latъьп eliipbiisi bilen basdъьrlan bir nice qazijet ve çurnaallarъьmъьz waardъьr. Şunъьң waraawarъьnda täzeden jenede türkmen dilinde türkmenistaan latъьп qamъьtъьtъь tararъьndan „QЪZYЛ JOOL“ aadъьnda (**Красный Путь**) çurnaаль сыqjaar.

Bu çurnaalda jazъьljaan maqaalalarъьң tyjsleri: I-inçi täze latъьп eliipbiisiniң iil aarasъьna jajradъьlmasъь, II-inçi täzәni nәhiile doqrъь jazmalъь, III-inçi muqallъьmlarъьң etmeli iisleri ve IV-inçi her hiili medeni hem сыjaasъь maqaalalar-dъьr.

Çurnaal jazъьсыларъь, jerlikli çowaarpgәr qullъьqsъьlar.

„QЪZYЛ JOOL“ çurnaальның 2—3-inçi saanъь (nomъьrasъь) 1050 saanъь (nusqa) volъьp, ondan 100—200 saan cemesi degişli edaaralara verilip qaalanъьп her wъьr oqrъьq ve rajoon mekteplerine pulsъьz daaqadъьldъь.

„QЪZYЛ JOOL“ çurnaальның gelçek saanъьның giicә qaalmasъь wasma haanaamъьzъьң mekteplere oquwkitaaplarъьп jetişdirme joolъьnda waaqlъь woltmasъьndan sewebi: wasma haanaamъьzъьң türkmen

bøeliminde her bir iışı øez başdaq ajrʙʙ iışlenip jerli-jerinde qojlʙp cʙqarma dyzgininiñ jooq-lyoʙʙ jaqny durmʙş kemcilikligimizi jooq etmeklige gyjçimiziniñ jetmezliginden-dir.

Tæze latʙny eliipviñiñ qʙzʙqlʙ haalda, ve şona iiz gecmeklik joolʙny tyrkmenistaan wasma haana edaarasy cin jyrekden şunny joolʙnda havly-qmac hʙzmat edjñnligi bir nice zaqaaza berilen metbuuqat iışlerinden gøriljñn-dir.

„Q ʙ Z ʙ L J ʙ O L“ çirnaalʙnyñ I-nçi nomʙrasy orñn gyzgini, araşda bir haalda cʙqsada, emma onny bir aaz ulylyoʙʙ jaramaz-dʙr. Ve taaryxʙʙ daalʙwa qiirmejər. Eger bir tarapdan şonny qaaozayny yjtgedip, giceldaajanʙmʙzda hem zeled bermezdi.

Her bir øñinden cʙqʙp zeled etçek boljaan køøne arap šiivesini qahrʙmaan jyrekleri bilen wasʙp, jeniñ cʙqmalaryny cin jyregimizden qutlajaars.



[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]



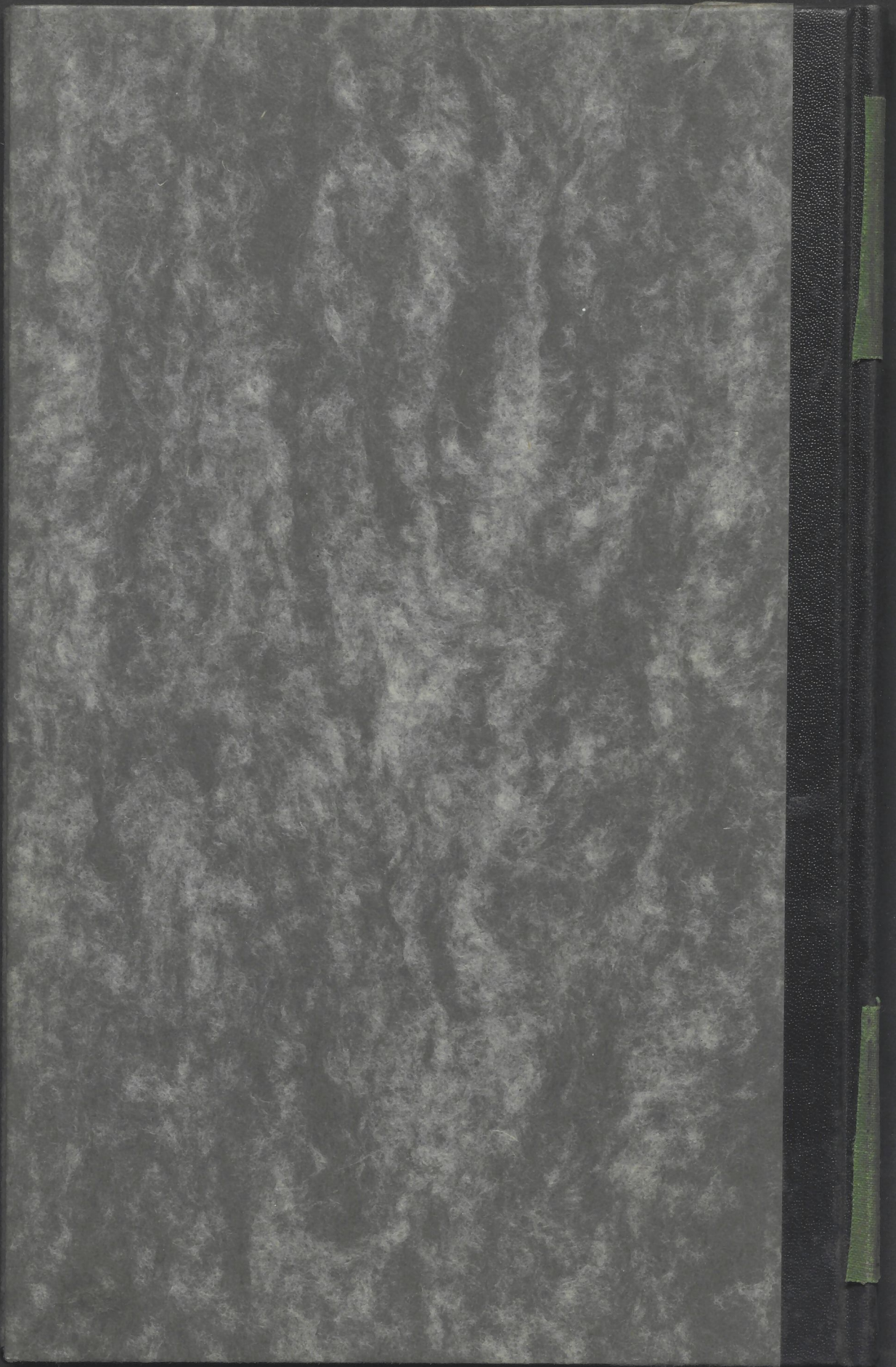




Fai 2204

4°

(1928 : 2-5)



~~278~~
278

13 July 79.
a. l. f.

QЫΣЫЛ JOOL

Tyrkmen jaň eliipwiisini joritmek işinde jool gөрkeziçilik edjән edewii içtýmaaоь çurnaal-dыr.



3

8-нçi jыл.

арь:
hem K. Bөөri

1282-5

NEŞRIJAATЪ

